

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Caroline Båghammar

Sakrätt

En studie i att finna sak i saken

JURM02 Examensarbete

Examensarbete på juristprogrammet
30 högskolepoäng

Handledare: Patrik Lindskoug

Termin för examen: Period 1 VT2022

Innehåll

SUMMARY	1
SAMMANFATTNING	3
FÖRORD	5
FÖRKORTNINGAR	6
1 INLEDNING	7
1.1 Bakgrund	7
1.2 Syfte och frågeställning	8
1.3 Avgränsning	8
1.4 Metod och material	9
1.5 Forskningsläge	11
1.6 Disposition	12
2 ALLMÄNT OM SAKRÄTT	13
2.1 Borgenärsskyddet i konkurs	13
2.2 Separationsrätt vid bibehållen äganderätt	13
2.3 Sakrättslig identitet	14
3 SPECIALITETSPRINCIPEN	17
3.1 Parternas avtal och dess betydelse för separationsrätten	17
3.2 Specialitetsprincipens krav på individualiserad egendom	18
3.3 Specialitetsprincipens krav på bibehållen identitet	19
4 SURROGATION	21
4.1 En introduktion till surrogation	21
4.2 Jordbruksarrende och surrogation	22
4.3 Kommissionslagen	24
4.4 Surrogation utan lagstöd	26
5 ÄGANDERÄTTSFÖRBEHÅLL	30

5.1	Äganderättsförbehålets rättsliga verkan	30
5.2	Äganderättsförbehåll och surrogation	33
5.3	Äganderättsförbehåll och bearbetning	35
6	LEGOTILLVERKNING	38
6.1	Bakomliggande överväganden för separationsrätt vid legotillverkning	38
6.2	Specifikation och legotillverkning	40
6.3	Accession	42
7	ANALYS OCH SLUTSATS	46
7.1	När blir en sak en ny sak?	46
7.2	Hur ska sakrättslig identitet förstås?	49
7.3	Slutsats	53
7.4	Avslutande kommentar	54
	KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	56
	RÄTTSFALLSFÖRTECKNING	58

Summary

The purpose of this thesis is to understand the identity of an object based on the situation when an object transforms into a new object. Based on this purpose, the thesis aims to answer following two questions; *When does an object become a new object?* and *How should the identity of an object be understood?* In Swedish law, there is a clear situation whereas these considerations come to light, namely *legotillverkning*, a situation where a contractor provides a manufacturer with material whereas the latter is given permission to process this material to the extent of resulting in a new object. The final product must then either be returned to the contractor or resold on their behalf.

Based on how the contractor's right to retained ownership is assessed in the case of *legotillverkning*, certain questions can be raised. Which impact does a right of disposal for the manufacturer have on an object's identity? How does processing an object belonging to the contractor affect the object's identity? Which considerations is needed regarding judging the substitute of an object?

The adjudication has not wanted to express itself regarding how an object comes to exist as a new one, despite the doctrine objections. Furthermore, the adjudication has made it clear that the part that has contributed the most value to the final product is given the ownership of that product. One of the prominent aspects in these considerations is also whether the object through the care of the manufacturer has been given a function. However, the considerations regarding contribution of value and the considerations regarding the function mainly seem to rely on each other. Furthermore it could be said that a new object is made whereas the object is given a new function.

How the identity of an object is to be understood is not fully clarified in established law based on when an object becomes a new object. On the other hand, three factors can be made out which affect how the identity of an object is to be assessed; intention, valuation and area of use. However, several

questions still remain regarding the identity of an object, of which no certain conclusions can be said to have been found.

Sammanfattning

Denna uppsats har som syfte att förstå sakrättslig identitet utifrån situationen att en sak blir en ny sak. Utifrån syftet har uppsatsen formulerat två frågeställningar; *När blir en sak en ny sak?* och *Hur ska sakrättslig identitet förstås?*

Inom sakrätten finns det en tydlig situation där dessa överväganden kommer i ljuset, nämligen legotillverkning. Legotillverkning behandlar situationen av att en beställare överlämnar material till en tillverkare som den senare sedan ska bearbeta till en färdig produkt. Den färdiga produkten ska därefter antingen lämnas tillbaka till beställaren eller säljas vidare för dennes räkning. Utifrån hur separationsrätt vid bibehållen äganderätt bedöms vid legotillverkning aktualiseras frågor som vilken betydelse ett förfogandemedgivande från beställaren får för det överlämnade materialets sakrättsliga identitet, hur bearbetningen påverkar den sakrättsliga identiteten och även vilka överväganden som är aktuella vid surrogation.

Hur en sak blir en ny sak vid legotillverkning är ingenting som direkt berörts vid rättstillämpningen, trots att det i doktrin framhållits att legotillverkning resulterar i en ny sak. Däremot så har rättstillämpningen istället fokuserat på värderingsöverväganden där den part som bidragit med mest värde till den slutliga produkten ges äganderätt. Vidare har rättstillämpningen även lagt vikt vid huruvida den omtvistade saken genom bearbetning blivit återställd till använtbart skick. Dock synes det som att värdebedömningen och frågan om användningsområde sammanfaller på så vis att de inte kan ses som olika bedömningar. Följaktligen får det sammanfattas till att en ny sak bildas vid ändrat användningsområde.

Hur den sakrättsliga identiteten ska förstås är inte helt klarlagt i gällande rätt utifrån när en sak blir en ny sak. Däremot så kan det skönjas tre faktorer som påverkar hur den sakrättsliga identiteten ska bedömas; avsikt, värderingsbedömning och användningsområde. Dock så kvarstår flera

frågetecken i samband med sakrättslig identitet, varav inga klara slutsatser kan sägas ha funnits.

Förord

I och med denna uppsats avslutar jag min studietid i Lund. Det verkar inte annat än rätt att rikta några tack till de personer som bidragit till att göra min studietid så rolig som den har varit!

Stort, stort tack till mamma, pappa och Alexandra för alla pratstunder, allt stöd och alla skratt. Jag är er evigt tacksam.

Tack till Advokatfirman Wåhlin för en lärorik och rolig uppsatspraktik, och särskilt tack till Malmökontoret för alla glada hejarop!

Tack till min handledare Patrik Lindskoug.

Tack till Sigrid, Alicia, Erika och Alicia för skratten, korrekturläsningen och alla fikapauserna. Utan er hade detta inte ens varit hälften så roligt!

Tack till Amanda och Aleksander för er vänskap, uppmuntran och humor.

Tack till Calle, för allt. Nu är jag äntligen klar!

Lund den 23 maj 2022,

Caroline Båghammar

Förkortningar

HD	Högsta domstolen
NJA	Nytt Juridiskt Arkiv
Prop.	Proposition
RH	Rättsfall från hovrätterna
SOU	Statens offentliga utredningar
SvJT	Svensk Juristtidning

1 Inledning

1.1 Bakgrund

Anna, hädanefter A, är formgivare och har nyligen startat sin egen firma, Annas Lampor, där hon säljer sina egendesignade lampor. Däremot så tillverkar A inte själv sina lampor, utan hon tar hjälp av Bertil, hädanefter B, som är plåtslagare och driver bolaget Plåtslagare AB. Partsrelationen mellan A och B fungerar som så att A köper in den plåt som behövs för att tillverka formen för lamporna. Plåten överlämnas sedan till B som formar plåten efter de av A tillhandahållna ritningarna.

Tyvärr har affärerna för B, bortsett från A:s återkommande ordar, gått trögt och A börjar nu bli orolig för att hon inte kommer att få tillbaka den överlämnade plåten, både de delar som inte är färdigställda och de som är det men inte överlämnade än, om B går i konkurs. B har ett speciellt arbetssätt där arbetet alltid påbörjas direkt när plåten kommer in till verkstaden, men att vissa plåtbitar kan lämnas i någon mån bearbetade innan arbetet sedan fortsätter och färdigställs.

Hur ska A få tillbaka plåtarna om B går i konkurs? Frågan anknyter till de överväganden som sker för separationsrätt vid *legotillverkning*, med vilket avser att en beställare överlämnar material till en tillverkare som sedan ska bearbeta materialet till en färdig produkt som därefter ges tillbaka till beställaren. Genom bearbetningen anses det att en ny sak uppstår, vilket även förekommer vid *accessio*, med vilket menas när föremål från olika personer sammanfogas.¹ Det har tidigare genomförts en offentlig utredning om hur separationsrätten vid legotillverkning ska prövas, dock utan att tydliggöra hur bedömningen av vad som utgör en ny sak ska ske.² Ett förslag för bedömningen av separationsrätt vid legotillverkning är att se till huruvida det sker en identitetsomvandling eller ej, men kriterier för en sådan bedömning

¹ Håstad (2000) s. 44 och s. 47.

² Jmf. SOU 1988:63 kapitel 11.

har inte närmare preciserats.³ En annan fråga som blir intressant i sammanhanget är hur det förfogandemedgivande som beställaren lämnar vid legotillverkning påverkas av synen på att äganderättsförbehåll vanligtvis blir ogiltiga vid liknande medgivanden.⁴

1.2 Syfte och frågeställning

Uppsatsens syfte är att förstå sakrättslig identitet utifrån situationen när en sak blir en ny sak. För att uppfylla syftet så utgår uppsatsen från situationen vid legotillverkning, där separationsrätt på grund av bibehållen äganderätt aktualiseras och frågor uppkommer huruvida en sak fortfarande är samma sak. Utifrån denna situation och de sakrättsliga överväganden som hör samman härvid, ämnar uppsatsen bidra till ökad förståelse för sakrättslig identitet. För att uppfylla syftet besvarar uppsatsen följande två frågeställningar;

- ”När blir en sak en ny sak?”
- ”Hur ska sakrättslig identitet förstås?”

1.3 Avgränsning

Denna uppsats ämnar förstå sakrättslig identitet utifrån när en sak blir en ny sak. För att uppfylla syftet har jag valt att utgå från situationen vid legotillverkning då denna illustrerar de överväganden som blir aktuella vid bedömning av om en ny sak skapats. Med detta sagt kommer uppsatsen i huvudsak att fokusera på bearbetning, men eftersom även sammanfogande ger upphov till en ny sak så har området valts att inkluderas för att ge en bredare bild av den sakrättsliga identiteten.⁵ Följaktligen har uppsatsen avgränsats till att endast se till hur en sak blir till en ny sak, och uppdelningar mellan olika egenskapskategorier så som lös egendom och fast egendom bortses därför från. Vidare avser uppsatsen även att endast behandla separationsrätten från beställarens perspektiv, varför tredjemans rätt vid

³ Jmf. Håstad (2000) s. 45.

⁴ Jmf. SOU 1988:63 s. 66.

⁵ Jmf. Håstad (2000) s. 44 och s. 47.

tillverkarens konkurs inte kommer att vara föremål för vidare utredning. Härvid kan det även noteras att uppsatsen inte kommer att behandla obligationsrättsliga överväganden i samband med legotillverkning, exempelvis tolkning av vad parterna menat med bearbetning, eftersom detta ligger utanför uppsatsens syfte av att bedöma när den sakrättsliga identiteten förändras. Vidare förutsätter därmed uppsatsen att läsaren besitter grundläggande kunskap om sakrättens systematik och bakomliggande intressen. Eventuella genomgångar hänförande till sakrättslig systematik kommer endast ske i den mån det anses nödvändigt för förståelsen av uppsatsens syfte.

Inom sakrätten finns det olika sätt som kan ge en person rätt till en sak⁶, men för uppsatsens syfte har avgränsningen gjorts till att endast se till äganderätten och hur den förhåller sig till den sakrättsliga identiteten utifrån separationsrätt vid legotillverkning.

1.4 Metod och material

Vid skrivandet av denna uppsats kommer jag främst utifrån doktrin och praxis klarlägga vilka möjligheter till separationsrätt vid legotillverkning som beställaren har. Det saknas lagstiftning rörande separationsrätten vid legotillverkning, varav materialet i denna del av utredningen följaktligen består av doktrin och praxis. Fastän det inte finns en lag angående separationsrätt vid legotillverkning så har området varit föremål för en statlig utredning⁷, varav denna utredning även inkluderats i redogörelsen för legotillverkning.

Att utreda separationsrätt vid bibehållen äganderätt som stort kommer att göras genom att utreda de vedertagna alternativen för separationsrätt som är tillämpliga när någon besitter annans egendom utan att vara ägare till densamme. Därefter kommer doktrin och praxis tjäna som grund för att åskådliggöra övervägandena vid separationsrätt för beställaren vid

⁶ Se exempelvis retentionsrätt, nyttjanderätt och vindikationsrätt, jmf. Håstad (2000) s. 22–23 och s. 26.

⁷ Jmf. SOU 1988:63.

legotillverkning. Genom att sedan jämföra de separationsrättsliga regler som finns för den i syftet beskrivna situationen med hur legotillverkning bedöms i dagsläget, fokuserar uppsatsen på att utröna vilka separationsrättsliga regler som tillåter att en förändring i egendomen sker, hur dessa förhåller sig till legotillverkning och vad detta säger om sakrättslig identitet.

Av ovan sagda kommer således en rättsdogmatisk metod att användas för att uppfylla uppsatsens syfte och besvara frågeställningarna utifrån hur rättsläget ser ut i nuläget, det vill säga en de lege lata argumentation. Utmärkande för den rättsdogmatiska metoden är att gällande rätt utreds och tolkas med stöd av de erkända rättskällorna och i enlighet med rättskällehierarkin; lagstiftning, förarbeten, praxis och doktrin.⁸

Materialet för uppsatsen har vidare noggrant valts ut för att illustrera när sakrättsliga identitet blir framträdande och vilka överväganden som då sker. Bland det material som ligger till grund för denna uppsats återfinns bland annat; Håstad, *Sakrätt avseende lös egendom*, Millqvist, *Sakrättens grunder*, Walin, *Separationsrätt vid lös egendom*, samt Strömgrens *Tillbehör och accession*. Jag är medveten om att doktrin är en framträdande källa för denna uppsats, men genom att inkludera flertalet framstående författare inom sakrätt har jag strävat efter att ge en nyanserad bild av problemformuleringarna för denna uppsats och vilka problem som uppkommer i samband därav.

Vidare kan tre författare vars verk varit tongivande inom tre respektive områden belysas; Perssons *Förbehållsklausuler*, Walins *Separationsrätt vid lös egendom* och Strömgrens *Tillbehör och accession*. Persson har i sitt verk *Förbehållsklausuler* gjort en utförlig sakrättslig genomgång av bland annat äganderättsförbehåll. Då nu nämnda verk behandlar äganderättsförbehåll i förhållande till både bearbetning och surrogation, har verket varit centralt i utredningen av äganderättsförbehåll.

Vidare är Walins verk *Separationsrätt vid lös egendom* en gedigen genomgång av surrogation och dess möjligheter, således har verket varit

⁸ Jmf. Kleinman (2018) s. 21 och s. 36.

betydande i utredningens del avseende surrogation. Härintill kan även Strömgrens *Tillbehör och accession* nämnas som utifrån en rättsekonomisk analys utreder sammanfogning, varav även den sakrättsliga identiteten ges visst utrymme⁹. De avsnitt som berör accession och sakrättslig identitet har därför låtit Strömgrens verk vara tongivande.

1.5 Forskningsläge

Forskningsläget för sakrättslig identitet är begränsat. Lindskog har anfört att sakrättslig identitet inte endast är knutet till en saks fysiska identitet, men närmare beskrivning än så har inte gjorts.¹⁰ Håstad har vidare uttalat att bedömningen om huruvida en ny sak bildats ska ske utifrån att konstatera om en identitetsomvandling har skett, utan att uppge vidare kriterier hur detta ska ske inom svensk rätt.¹¹ Strömgren har vidare gjort vissa uttalanden om sakrättslig identitet i förhållande till ny sak, men inte uppgett kriterier för hur sakrättslig identitet ska förstås och hur den omvandlas. Strömgren diskuterar även sakrättslig identitet främst utifrån accession, och inte utifrån legotillverkning.¹² Hit ska det även tilläggas att Emil Elgebrant genomför ett forskningsprojekt avseende den sakrättsliga identiteten för annat än saker.¹³

Vad avser forskningsläget för legotillverkning är Håstad¹⁴ tongivande, men även Undén¹⁵ och Rodhe¹⁶ har uttalat sig på området. Vidare har det i SOU 1988:63 gjorts en utredning avseende separationsrätten vid legotillverkning, dock utan att göra djupare utredning av vad som menas med att en ny sak bildas.¹⁷

Denna uppsats ämnar bidra till forskningsläget genom att utreda och skapa djupare förståelse för den sakrättsliga identiteten utifrån att en sak blir en ny

⁹ Se Strömgren (2012) kapitel 12.5 för sakrättsliga identitet.

¹⁰ Se Lindskog (2009) s. 223.

¹¹ Jmf. Håstad (2000) s. 45; Jmf. Håstad (1980) s. 37.

¹² Jmf. Strömgren (2012) kapitel 12.5.

¹³ Se Stockholms universitets hemsida, 'Emil Elgebrants forskningsportal'

<https://www.su.se/profiles/pre1822-1.325465?open-collapse-boxes=research-publications> (besökt 2022-05-19).

¹⁴ Jmf. Håstad (2000); Håstad (1980).

¹⁵ Jmf. Undén (1976).

¹⁶ Jmf. Rodhe (1985).

¹⁷ Jmf. SOU 1988:63 kapitel 11.

sak. Uppsatsen fokuserar därmed på fysiska saker och genom en mer gedigen förståelse för den sakrättsliga identiteten bredda diskussionerna för sakrättslig identitet och separationsrätt vid bibehållen äganderätt.

1.6 Disposition

I kapitel 2 kommer en översiktlig och kortare genomgång av relevanta sakrättsliga frågor att gås igenom. Detta för att skapa ett inledande sammanhang för läsaren för att sedan i kapitel 3 närmare introducera specialitetsprincipens beståndsdelar och hur dessa förhåller sig till sakrättslig identitet. I kapitel 4 kommer därefter tillämpning av surrogation, inom och utanför lagstadgade områden, att gås igenom för att sedan i kapitel 5 utreda äganderättsförbehålls påverkan på bearbetning och surrogation.

Kapitel 6 kommer därefter att fördjupa de olika separationsrättsliga övervägandena som sker vid legotillverkning och sammanfogande för att därefter följas av en analys med slutsats och avslutande kommentarer i kapitel 7.

2 Allmänt om sakrätt

2.1 Borgenärsskyddet i konkurs

Vid en konkurs blir det av vikt att fastställa vilken egendom som ska ingå i konkursboet och fördelas mellan borgenärerna, och utgångspunkten är att endast egendom tillhörande gäldenären ska tas i anspråk för dennes skulder.¹⁸ Hithörande återfinns frågan om borgenärsskydd, som aktualiseras i två huvudsakliga situationer. Den första är när gäldenären innehar egendom som tillhör annan, men där borgenärskollektivet till gäldenären likväl anser sig ha bäst rätt till egendomen. Den andra situationen är den när någon förvärvat egendom från gäldenären, men där borgenärskollektivet ändå anser sig ha bäst rätt till egendomen.¹⁹

Vidare syftar borgenärsskyddet till att möjliggöra att fordringsförhållanden avslutas korrekt även om gäldenären inte kan fullfölja de förpliktelser denne ådragit sig. Dessutom eftersträvar borgenärsskyddet att motverka skentransaktioner och andra illojala transaktioner gjorda av gäldenären. Borgenärsskyddet ska även säkerställa att seriösa transaktioner utförda av gäldenären innan konkursutbrottet förhindras när dessa är till skada för övriga borgenärer.²⁰

2.2 Separationsrätt vid bibehållen äganderätt

Den sakrättsliga konflikten av att avgöra vem som har bäst rätt, typiskt sett äganderätt, till egendom när egendomen i fråga inte befinner sig hos den rättmätiga ägaren avgörs genom bestämmelser avseende separationsrätt vid bibehållen äganderätt. För att återkoppla till syftet med denna uppsats blir dessa regler av betydelse då det vid legotillverkning främst handlar om

¹⁸ Jmf. 3 kap. 3 § konkurslag (1987:672); Mellqvist (2021) s. 101.

¹⁹ Jmf. Millqvist (2021) s. 100.

²⁰ Jmf. Millqvist (2021) s. 19; Jmf. Hessler (1973) s. 90.

situationen där någon besitter annans egendom utan full äganderätt till densamme.²¹

För att bedöma om separationsrätt föreligger vid bibehållen äganderätt tillämpas specialitetsprincipen, med vilken menas att den som hävdar bäst rätt till egendom ska kunna peka ut den exakta egendomen. Vidare så är specialitetsprincipen uppbyggd i tre delar, varav samtliga tre behöver bli uppfyllda för att separationsrätt ska ges ägaren. För det första behöver anspråket om separation baseras på en grund, vilket kortfattat sammanfattas till varför separatisten anser sig ha bäst rätt till egendomen. Exempelvis kan anspråket grunda sig i äganderätt. För det andra så ska anspråket avse ett individuellt föremål, och för det tredje ska egendomen i fråga vara identifierbar. Avseende det sistnämnda kravet så förutsätts alltså att föremålet inte har sammanblandats eller bytts ut, egendomen ska därmed ha bibehållen identitet.²²

Härintill kan även nämnas äganderättsförbehåll, med vilket menas att en vara sålts villkorad där äganderätten inte övergår till köparen förrän villkoret är uppfyllt. Skulle köparen ha förfogat över varan ändå så blir äganderättsförbehållet ogiltigt och specialitetsprincipens tredje krav på bibehållen identitet är därmed inte uppfyllt.²³ Om en sak däremot har mist sin identitet betyder inte det att separationsrätt på grund av bibehållen äganderätt frånfaller, utan den kan bestå ifall det är möjligt att tillämpa surrogation. Innebörden av surrogation är kortfattat att en sak träder i stället för en annan.²⁴

2.3 Sakrättslig identitet

En saks identitet synes ha en framträdande betydelse för separationsrätt vid bibehållen äganderätt, framför allt med hänsyn till att specialitetsprincipens tredje krav avser bibehållen identitet.²⁵ Till frågan om den sakrättsliga identiteten kan det även tilläggas att för att avgöra när en sak blir en ny sak,

²¹ Jmf. Avsnitt 1.2; Jmf. Håstad (2000) s. 44–45; Jmf. Millqvist (2021) s. 100.

²² Håstad (2000) s. 152; Millqvist (2021) s. 103–104.

²³ Jmf. Adlercreutz & Lindskoug (2020) s. 86; Jmf. Persson (1998) s. 492.

²⁴ Jmf. Håstad (2000) s. 164 och s. 166; Rodhe (1985) s. 199.

²⁵ Jmf. Avsnitt 2.2; Millqvist (2021) s. 103.

så som sker vid legotillverkning, så behöver det också bedömas vad som är en sak. Härintill ska det anmärkas att det saknas lagstiftning avseende ett generellt sakbegrepp.²⁶ Dock kan det tilläggas att vid diskussion avseende vad som ska utgöra en ny sak så har exempelvis framställande av ett skåp av bland annat trämaterial omnämnts. Ett annat exempel på en ny sak som tagits upp är när ett klädesplagg framställs av tyg respektive brädplank av trästockar.²⁷

Vad som anses vara klarlagt är däremot att sakrättslig identitet inte är begränsad till enbart den fysiska identiteten, utan den är bredare än så.²⁸ För att återkoppla till det exempel med Annas Lampor och de plåtar som A ger till B för bearbetning så skulle endast de fysiska plåtarna inte i sig utgöra hela den sakrättsliga identiteten, utan det finns något ytterligare som behövs för att konstituera denne.

Dock är det från egendomens fysiska identitet som det sakrättsliga skyddet har sitt ursprung. Att sakrättslig identitet inte är sammankopplad endast med den fysiska egendomen menas dessutom möjliggöra att separationsrätt kan erkännas vid surrogation. Vidare så saknas det tydliga riktlinjer för hur den sakrättsliga identiteten ska bedömas.²⁹ En någorlunda fingervisning för sakrättslig identitet kan dock återfinnas vid studerande av lag (1944:181) om redovisningsmedel för vari det framkommer att en sammanblandning av fungibel egendom inte nödvändigtvis ska påverka den sakrättsliga identiteten, fastän den fysiska blir berörd.³⁰

Vad avser den inledande redogörelsen i förevarande kapitels inverkan på A:s situation med de överlämnade plåtarna kan det konstateras att specialitetsprincipen vid en första anblick inte ger ett tydligt svar på A:s rätt till plåtar som blivit bearbetade, framförallt med principens krav på att överlämnad sak inte får ha påverkats av besittaren.³¹ Inte heller ger en

²⁶ Strömngren (2012) s. 31–32; Håstad (2000) s. 44.

²⁷ Jmf. Håstad (1980) s. 34 som diskuterade ny sak utifrån identitetsomvandling; Undén (1976) s. 88 som diskuterade ny sak utifrån specifikation; Jmf. Strömngren (2012) s. 218–219 som behandlar sakidentitet utifrån accession med stöd av Håstad och Undéns förhållningssätt till ”ny sak”.

²⁸ Lindskog (2009) s. 223.

²⁹ Jmf. Lindskog (2009) s. 223–225 och s. 233

³⁰ Lindskog (2009) s. 240–241.

³¹ Jmf. Håstad (2000) s. 152.

inledande redogörelse av sakrättslig identitet enligt ovan vägledning för A. Dessutom har A gett B rätt att förfoga över den överlämnade plåten, så ett äganderättsförbehåll har vidare heller aldrig varit aktuellt.³² I det följande ska därav en närmare utredning av specialitetsprincipen, surrogation och äganderättsförbehåll ske för att bedöma hur områdena de facto förhåller sig till legotillverkning.

³² Jmf. Adlercreutz & Lindskoug (2020) s. 86.

3 Specialitetsprincipen

3.1 Parternas avtal och dess betydelse för separationsrätten

Specialitetsprincipen innebär som bekant att det krävs att egendomen är individualiserad och identifierad för att separationsrätt ska medges vid bibehållen äganderätt. Bedömningen sker vidare i tre steg. För det första så behöver det finnas en grund för separationskravet, ett anspråk, för det andra ska egendomen vara individualiserad, och för det tredje ska den besitta en bibehållen identitet. Dessa tre steg kommer i detta kapitel var för sig att gås igenom.³³

Det inledande steget, huruvida det finns en grund för separationskravet, hänför sig till vilket anspråk en part riktar mot föremålet för specialitetsprincipen. Anspråk kan variera, exempelvis kan det handla om ett anspråk hänförligt till nyttjanderätt alternativt vindikationsrätt. Framför allt kan ett anspråk vara grundat på äganderätt.³⁴ Bedömningen avseende vem som har bättre rätt till en egendom utifrån förhållandet mellan parterna är rent obligationsrättslig, vilket oftast belyser den begränsade rätt som besittaren har gentemot den aktuella egendomen. De sakrättsliga aspekterna i bedömningen ska således lämnas utan avseende i det inledande skedet.³⁵ Exempelvis kan det i detta första skede vara relevant att fastställa huruvida det rör sig om ett försträckningsavtal eller inte. Detta eftersom det vid en försträckning saknas krav på att återställa den exakta egendomen, utan endast egendom av samma art och mängd som lämnades ut. Därmed finns det oftast fri förfoganderätt för den mottagande parten. Vid ett sådant avtalsförhållande blir det därmed inte möjligt att tillämpa specialitetsprincipen för att ges separationsrätt på grund av bibehållen äganderätt.³⁶

³³ Jmf. Millqvist (2021), s. 103.

³⁴ Jmf. Zackariasson (2012), s. 33; Millqvist (2021) s. 103.

³⁵ Millqvist (2021) s. 104 och s. 106.

³⁶ Jmf. Håstad (2000) s. 152–153.

Emellanåt kan det förekomma att den som menar sig ha bäst rätt till egendomen anför att avtalet parterna emellan är ogiltigt, och att besittaren med andra ord saknar rätt att överhuvudtaget besitta egendomen. Det kan även vara så att ett avtal i vissa delar ska anses lämnas utan avseende. I de båda nämnda fallen så anses detta kunna utgöra en grund för bättre rätt och således separationsrätt, förutsatt att övriga kriterier för separationsrätt är uppfyllda, vilket också prövats i praxis.³⁷

3.2 Specialitetsprincipens krav på individualiserad egendom

Det andra steget i den trestegsbedömning som sker vid specialitetsprincipen avser att besluta om den efterfrågade egendomen kan anses vara individualiserad på så sätt att separationsrätt kan vara möjligt. Innebörden av att egendomen ska vara individualiserad är att den inte får räknas till generisk egendom, där den senare kategorin kännetecknas av att endast utgöra ett anspråk på en viss art eller mängd av egendom.³⁸ Vidare kan svårigheter uppkomma avseende hur individualiseringen av föremålet ska ske, om det är tillräckligt att den som hävdar bäst rätt på grund av äganderätt kan identifiera föremålet, eller om det behöver ske en tydlig precisering i parternas avtal. Det synes som att det sistnämnda alternativet blivit att föredra.³⁹

Dessutom ska det framhållas att det krävs att egendomen ska kunna spåras för att separationsrätten ska erkännas. Främst har det ansetts att förfarandet med att spåra den frånhända egendomen avser att spåra den fysiska egendomen, och när detta inte är möjligt så är det inte heller möjligt att hävda äganderätt, vilken således är sammankopplad med det specifika objektet.⁴⁰

³⁷ Millqvist (2021) s. 104–105; NJA 1995 s. 162. Fallet handlade om ett bytesavtal avseende bilar som genom lagakraftvunnen dom ansetts vara ogiltigt och att prestationerna skulle gå åter. HD anförde att mot bakgrund av domen och att den eftersökta bilen kunde anses vara tillräckligt individualiserad så erkändes separationsrätt för tredje man.

³⁸ Håstad (2000) s. 152.

³⁹ Jmf. Persson (1998) s. 492. Persson diskuterade dock specialitetsprincipen främst utifrån dess tillämpning på äganderättsförbehåll.

⁴⁰ Millqvist (2021) s. 109.

Slutligen kan en begränsning i specialitetsprincipens krav på individualisering belysas, nämligen hur principen verkar vid samäganderätt. I en situation med samäganderätt så följer det inte som så att vardera ägare äger en specifik del i den samägda egendomen, utan en ideell andel i densamme. Specialiteten måste däremot kvarstå för hela den samägda egendomen, men avseende de enskilda delägarnas andelar är dessa, som nämnt, endast bestämda till mängd och värde.⁴¹

3.3 Specialitetsprincipens krav på bibehållen identitet

Det tredje kravet för specialitetsprincipen är att den eftersökta egendomen ska ha en bibehållen identitet. Förenklat kan det sägas att kravet på bibehållen identitet är att det ska vara möjligt för ägaren att peka ut den exakta egendomen som är dennes.⁴² Skulle den ursprungliga egendomen inte längre finnas kvar så faller specialitetsprincipens tredje krav, och ägaren kan inte begära att exempelvis få ut en annan skottkärra som ersättning för den ursprungliga.⁴³ Handlar det i stället om att den som besitter egendomen endast ska utge en viss mängd och art av egendom, så kallat generiskt anspråk, kommer reglerna om avskiljande enligt lag om redovisningsmedel in.⁴⁴

Ett undantag från detta krav på bibehållen identitet möjliggörs genom surrogation, med vilket menas att separationsrätten förflyttas från den ursprungliga egendomen till egendom som trätt i dennes ställe, dvs. surrogatet. Situationen som kan låtas exemplifiera surrogation är försäkringsersättningen som inflyter istället för att försäkringstagaren kan använda sin uppbrunna bil.⁴⁵ Andra situationer som kan aktualisera surrogation, och där egendomen således inte längre har bibehållen identitet, är när den ursprungliga egendomen blivit bortbytt eller såld.⁴⁶ Separationsrätt är därmed tillåtet i ett surrogat när sambandet mellan den ursprungliga

⁴¹ Undén (1976) s. 61.

⁴² Hästad (2000) s. 164; Zetterström (2022) s. 58 speciellt not. 2.

⁴³ Millqvist (2021) s. 109.

⁴⁴ Zetterström (2022) s. 58.

⁴⁵ Jmf. Millqvist (2021) s. 109–110.

⁴⁶ Persson (1998) s. 493.

egendomen och surrogatet är tämligen okomplicerat, oaktat huruvida en omvandling har skett obehörigen eller ej. Detta förutsätter dock att det är möjligt att identifiera surrogatet.⁴⁷

En intressant aspekt i detta sammanhang är förhållandet mellan äganderättsförbehåll och specialitetsprincipens krav på bibehållen identitet. Utgångspunkten är här att ett äganderättsförbehåll inte är giltigt om säljaren samtidigt ger köparen förfoganderätt över den överlämnade egendomen innan det att betalning fullgjorts. Det vill säga, köparen ska varken ges lov att sälja, sammanfoga eller bearbeta egendomen.⁴⁸ Äganderättsförbehåll har således tydligt att följa specialitetsprincipens samtliga krav.⁴⁹ Däremot så kan äganderättsförbehåll genom tillämpning av surrogation i vissa fall godtas fastän ett förfogande från köpare har skett.⁵⁰ Gränisar härvid gör också kommissionsavtal, där en kommissionär ges rätt att förfoga över kommittentens varor innan dess att betalning skett.⁵¹ Både äganderättsförbehåll och kommissionsavtal kommer således att behandlas närmare längre fram i uppsatsen. Först ska dock en närmare utredning av surrogation vidtas.

⁴⁷ Håstad (2000) s. 166; Jmf. Persson (1998) s. 494.

⁴⁸ Jmf. Adlercreutz & Lindskoug (2020) s. 86–87; Jmf. SOU 1988:63 s. 65.

⁴⁹ Persson (1998) s. 492.

⁵⁰ Persson (1998) s. 493.

⁵¹ Jmf. SOU 1988:63 s. 65; Jmf. Håstad (2000) s. 147.

4 Surrogation

4.1 En introduktion till surrogation

När frågan om surrogation aktualiseras har det redan konstaterats vilken part som anses ha bäst rätt till viss egendom, samt att den ursprungliga egendomen inte längre finns att finna. Frågan för surrogation blir istället om det föreligger sådan sakrättslig identitet som kan ge separationsrätt till surrogatet.⁵² Den utgångspunkt som här finns att finna är att om det inte föreligger ett någorlunda okomplicerat band mellan den ursprungliga egendomen och surrogatet, samt att det kan anses försvarligt, så bör surrogation tillåtas.⁵³ Vidare så har surrogation sitt utgångsläge i en identitetsöverflyttning från en ursprunglig egendom till egendom som trätt istället för den ursprungliga. Genom surrogation så menas det att bristen avseende att identiteten i den ursprungliga egendomen försvann, kan läkas - varav äganderätten övergår till surrogatet.⁵⁴

Det kan i anslutning här nämnas ett vedertaget exempel på surrogation. Som nämnt tidigare⁵⁵ är försäkringsfallet surrogation, där pengar utgår istället för den försäkrade egendomen. Exempelvis kan en försäkrad bil ha brunnit upp. Försäkringsersättningen är vidare lagstadgad att utgå även ifall den försäkrade egendomen fanns i annans besittning vid skadetillfället, och oaktat besittarens eventuella borgenärers anspråk.⁵⁶

Ett annat exempel på surrogation, som rör fungibla medel, finns i lag om redovisningsmedel.⁵⁷ Kortfattat tillämpas nu nämnda lag i situationer när någon mottar medel för annan med skyldighet att redovisa för dem. Främst tillämpas lagen på pengar, men den anses även kunna vara analogiskt tillämplig på fungibel egendom.⁵⁸ Den redovisningsskyldige är enligt lagen

⁵² Jmf. Lindskog, (2009), s. 233.

⁵³ Håstad (2000) s. 166; Lindskog (2009) s. 233.

⁵⁴ Lindskog (2009) s. 231 och s. 223–224; Millqvist (2021) s. 109.

⁵⁵ Se under avsnitt 3.3.

⁵⁶ Jmf. Millqvist (2021) s. 110; 9 kap. 1–6 § § Försäkringsavtalslag (2005:104).

⁵⁷ Jmf. Walin (1950) s. 532-533; Jmf. Walin (1975) s. 162.

⁵⁸ Lag om redovisningsmedel; Jmf. Prop. 1944:81 s. 31.

skyldig att hålla den mottagna egendomen avskild, men det är däremot konstaterat att perioder av kortare sammanblandning med den redovisningsskyldiges egna egendom utan att äganderätten för överlåtaren upphör.⁵⁹ Genom att det är möjligt att sammanblandning sker, varav ett avskiljande av medel därefter inträffar, och separationsrätt fortfarande föreligger för överlåtaren så föreligger inte identitet mellan mottagna medel och de medel som sedermera avskiljs.⁶⁰

Följaktligen så kan surrogation även inträffa genom att besittaren anvisar ett surrogat åt den ursprunglige ägaren. Det tydligaste exemplet är att besittare ersätter den ursprunglige ägarens uppbrunna bil med en identisk sådan, varav det är menat att den ursprunglige ägarens anspråk oförändrat går över till den nya bilen, vilken därmed utgör surrogatet. För att detta ska vara möjligt så menas det krävas att surrogatet måste vara gott nog, alternativt ha godtagits av ägaren. Vidare krävs det även en surrogationsavsikt av mottagaren, med vilken menas att införskaffandet från början varit tänkt att användas för att ersätta den uppbrunna bilen.⁶¹

4.2 Jordbruksarrende och surrogation

I 9 kap. 35 § jordabalken (1970:994) ges jordägaren äganderätt till boskap och verktyg som arrendatorn har införskaffat under arrendetiden, förutsatt att sådan egendom fanns på arrendemarken vid arrendetidens start. Således inträffar surrogation för de redskap som arrendatorn införskaffar.⁶² Närmare kring innebörden av jordbruksarrende är att jordägaren ska tillhandahålla nödvändiga redskap samt kreatur för att arrendatorn ska kunna bruka jordarrendet, för vilket ett värde ska sättas för vardera egendomslag. Arrendatorn ska sedan säkerställa att egendom av vardera slag till det värdet återfinns på jordbruksarrendet. Följaktligen så har arrendatorn likväl möjlighet att förfoga över både redskap och kreatur, men dessa behöver

⁵⁹ Jmf. Lag om redovisningsmedel; Walin (1950), s. 532–533.

⁶⁰ Walin (1950) s. 533; När sammanblandning dock har prövats har det avsett specifika fall och det är osäkert vilken tillämpning detta kan anses ha. Se NJA 1994 s. 506 och Millqvist (2021) s. 138.

⁶¹ Lindskog (2009) s. 237; Jmf. Hessler (1973) s. 41.

⁶² Jmf. 9 kap. 35 § Jordabalken; Jmf. Walin (1975) s. 175.

ersättas och förfogandet får inte resultera i att det inte finns egendom av vardera egendomsslag som inte motsvarar det på förhand fastställda värdet.⁶³ Det måste således finnas tillräckligt med verktyg för att uppfylla den gjorda värderingen. Skulle arrendatorn sedermera sättas i konkurs så är det stadgat att jordägaren blir skyddad mot dennes borgenärer vad avser redskapen och kreaturen, oavsett om ett förfogande har skett av arrendatorn eller om egendom har bytts ut.⁶⁴

Överväganden har skett avseende att en liknande regel om separationsrätt utefter värdebestämd egendomsgrupp skulle gälla även utanför jordbruksarrende. Dock avslogs en sådan tanke med hänsyn till en skiljelinje drogs mellan äganderätten för en jordägare till de inventarier arrendatorn införskaffar kontra äganderätt till lösören i allmänhet. Avseende vad som menades med denna skiljelinje var att det i svensk rätt inte ansågs vedertaget att äganderätt för en sak som inte fanns vid tidpunkt för eventuell överlåtelse eller inte tillhörde besittaren kunde överlätas. Den lösning som lagstiftningen tagit fram avseende jordbruksarrende var däremot både användbar och passande för det specifika området.⁶⁵

Förhållandet mellan arrendator och jordägare avseende redskap och kreatur är ett tydligt undantag på specialitetsprincipen men där separationsrätt likväl medges. Det kan istället sägas att egendomen i förevarande fall betraktas som ett kollektiv av objekt varav äganderätten avser en kategori till ett visst värde. Däremot menas det att specialitetsprincipen likväl kan anses ha fått visst genomslag vid denna hantering vid jordbruksarrende. Detta eftersom det, som nyss nämnt, synes som att vardera egendomsslag, det vill säga redskap respektive kreatur, utgör ett eget kollektiv, och själva förändringen av egendom sker därmed inom kollektivet. Redskap ersätts således av redskap

⁶³ Jmf. Flodin, Jordabalk (1970:994) 9 kap. 35 §, Lexino 2014-06-23 (JUNO).

⁶⁴ Jmf. Walin (1975) s. 186; Håstad (2000) s. 162.

⁶⁵ Undén (1976) s. 62; Genom lagstiftningsarbetet med den aktuella Jordabalken framgick det att någon saklig ändring av vad som gällt tidigare i jordbruksarrenden inte var menat, se prop. 1970:20 s. 1008–1009.

och kreatur av kreatur. Det är istället värdet av egendomslaget som är styrande för bestämmandet av specialitet.⁶⁶

4.3 Kommissionslagen

Ett exempel lagstiftad surrogation sker i kommissionslagen (2009:865).⁶⁷ När det diskuteras om kommissionsförhållanden så åsyftas en trepartsrelation mellan en kommittent, kommissionär och en köpare alternativt säljare. Följaktligen är kommissionären en mellanman som fått i uppdrag av kommittenten, huvudmannen, att antingen motta och sälja kommittentens gods, eller att köpa in egendom för kommittentens räkning.⁶⁸ Vidare innebär kommission att kommissionären ska utföra kommittentens uppdrag för dennes räkning men i eget namn. Det ska således stå klart för tredje man att avtalet ingås med kommittenten och inte kommissionären. Huruvida kommissionären agerar på uppdrag av kommittenten eller ej bedöms utifrån parternas rättigheter och skyldigheter gentemot varandra. Exempelvis talar det för att ett kommissionsförhållande föreligger om kommissionären har möjlighet att returnera osålt varulager till kommittenten.⁶⁹

Inom kommissionslagen har lagstiftaren vidare valt att reglera separationsrätten genom att konstatera att äganderätten för sak som kommittenten lämnar hos kommissionären inte upphör för kommittenten förrän en köpare, tredje man, övertar äganderätten genom köp, alternativt självinträde från kommissionären sker. Köpeskillingen som inflyter till kommissionären för den sålda saken är även den förbehållen kommittenten framför kommissionärens borgenärer.⁷⁰ Den lagreglerade separationsrätten i kommissionslagen menas ge uttryck för en grundläggande rättsprincip,

⁶⁶ Jmf. Undén (1976) s. 62.

⁶⁷ Jmf. Walin (1975) s. 187.

⁶⁸ Millqvist (2021) s. 127.

⁶⁹ Jmf. 1 § kommissionslagen; Prop. 2008/09:88 s. 87

⁷⁰ Millqvist (2021) s. 127–128; 23 § kommissionslagen; Tidigare var separationsrätten reglerad i 53 § i gamla kommissionslagen. Dock avsågs ingen förändring i sak när 23 § kommissionslagen gick igenom. Följaktligen har därav även äldre uttalanden kopplade till 53 § gamla kommissionslagen använts i följande redogörelse. Jmf. prop. 2008/09:88 s. 127.

tillämplig i de situationer när en part besitter annans objekt utan att vara ägare men med fri förfoganderätt.⁷¹

En utmärkande faktor för kommissionsförhållanden är just att separationsrätt för kommittenten föreligger även i de situationer när kommissionären har rätt att sälja mottaget gods vidare, men ännu inte gjort så. Således ger detta kommissionsförhållande en konkurrensfördel gentemot ägarrettsförbehåll, som inte medger separationsrätt när exempelvis återförsäljaren går i konkurs medan varor fortfarande återfinns hos denne.⁷²

Vidare anses det att för att separationsrätten vid ovan beskrivna kommissionsförhållande ska godtas så behöver specialitetsprincipen vara uppfylld. Kommissionären, vilken blir gäldenär i det fall denne går i konkurs, saknar rättstitel till det mottagna godset, och det har uttryckts som att egendom är på väg förbi gäldenären i ett sådant fall. Därav anses det att specialitetsprincipen blir tillämplig för separationsrätt.⁷³ Således så behöver bland annat individualiseringskravet vara uppfyllt. Detta kan orsaka viss problematik om exempelvis kommissionären köper in gods åt kommittenten och sammanblandar detta med sitt eget gods. Identifierade varor måste även vara möjliga att sammankoppla med kommissionsförhållandet.⁷⁴ Skulle det inte vara möjligt att individualisera den mottagna egendomen för kommissionären, så är denne skyldig att i stället hålla egendomen avskild.⁷⁵

Följaktligen så förekommer således surrogation inom kommissionsförhållanden, även om det inte är helt tydligt i vissa fall.⁷⁶ För att tydliggöra det surrogationsförhållande som avses är det vid försäljningskommission, där kommittenten ges separationsrätt till de influtna medel som kommissionären från försäljningen av kommittentens gods. Däremot så saknas det krav på att kommissionären skulle vara skyldig att

⁷¹ Jmf. NJA 2009 s. 79 (särskilt s. 87). Avgörandet gällde bättre rätt till demonstrations- och lagerfordon som funnits hos en återförsäljare som gått i konkurs, och nu nämnda princip ansågs tillämplig på leasingavtal.

⁷² Jmf. Millqvist (2021) s. 128.

⁷³ Jmf. Rodhe (1985) s. 169 och s. 229; Lindskog (1989/90) s. 208.

⁷⁴ Lindskog (1989/90) s. 210 och särskilt not. 19; Jmf. Millqvist (2021) s. 130.

⁷⁵ Jmf. 6 § kommissionslagen.

⁷⁶ Jmf. Zetterström (2022) s. 64; Jmf. Walin (1975) s. 187; Lindskog (1989/90) s. 209.

hålla influtna medel avskilda, men det menas ändå att kommissionären bör betraktas som redovisningsskyldig. Det kan då antas att ytterligare ett surrogationsled blir aktuellt avseende att kommissionären behöver hålla influtna medel avskilda för att bevara kommittentens separationsrätt.⁷⁷

Surrogation inom kommissionsförhållanden kan således förekomma i flera led, exempelvis om kommissionären både är inköps- och försäljningskommissionär. Separationsrätt genom surrogation menas då föreligga för medel mottagna och avsedda för inköp, gods som köps in och köpeskillning för sålt gods.⁷⁸ En intressant aspekt är vidare att det inte anses möjligt för kommittenten att erhålla separationsrätt till en sak som kommissionären införskaffat som ersättning för den ursprungliga saken från kommittenten som av en eller annan anledning inte längre finns bevarad. Influten köpeskillningen ska sedermera tillfalla kommittenten. Att denna situation inte ansetts omfattas av kommissionslagens separationsrätt beror på att det inte kan menas att egendom förvärvas i kommittentens intresse. Dock ska medel som inflyter vid försäljning av det införskaffade godset vara förbehållet kommittenten ifall kommissionären går i konkurs efter försäljningen.⁷⁹

4.4 Surrogation utan lagstöd

Som redogjorts för ovan så har lagstiftaren lämnat medgivande till att tillämpa surrogation inom vissa områden.⁸⁰ Huruvida surrogation ska kunna ske utan lagstöd är dock omdiskuterat, men det borde numera vara accepterat att hänvisa till surrogation även i fall då lagstöd saknas.⁸¹ Däremot så ska försiktighet iaktas för att dra eventuella förhastade slutsatser av den existerande lagstiftningen gällande surrogation i förhållande till andra rättsområden, med andra ord att surrogation inte kan tillämpas i de fall där det

⁷⁷ Jmf. Walin (1975) s. 187–188.

⁷⁸ Walin (1975) s. 189.

⁷⁹ Jmf Lindskog (1989/90) s. 209–210; SOU 1988:63 s. 101–102.

⁸⁰ Se ovanstående kapitel; Jmf. även Walin (1975) s. 162.

⁸¹ Walin (1975) s. 162.

inte blivit lagstiftat. I stället bör bestämmelserna ses som att surrogation medfört en lösning inom de områden där denne blivit lagstiftad.⁸²

Följaktligen så bör frågan om surrogation inom andra rättsområden prövas och tillämpas utifrån det aktuella rättsområdets särdrag, utformning och särskilda omständigheter. Även ändamålet med rättsområdet i fråga bör vägas in i en bedömning av huruvida surrogation ska tillåtas eller ej.⁸³ Vidare ska frågan om surrogation utanför lagreglerade områden bedömas utifrån vad som juridiskt-tekniskt och praktiskt är möjligt samt godtagbart utifrån ett lekmanmässigt perspektiv. Vad som vidare avses med godtagbart utifrån ett lekmanmässigt perspektiv så menas faktorer som huruvida det kan anses givet att surrogation ska inträda i en särskild situation, samt att även näringsidkare kan anse det godtagbart att stå risken för att surrogation erkänns, under vetskapen om att de själva vid tillfälle kan vara på den gynnande sidan av surrogation.⁸⁴

Avseende frågan om några krav ska ställas på arten av den egendom som ska utgöra surrogat anses det inte finnas några närmare än att egendomen ska vara överlåtbar och ha ett bytesvärde. Surrogatet bör vidare vara möjligt att identifiera, men det ska noteras att pengar har ansetts utgöra ett tillräckligt identifierbart surrogat genom lag om redovisningsmedel. Således bör surrogat kunna utgöras av även annan egendom som till följd av dess art anses vara svåridentifierbar. Exempelvis har en samäganderättsandel godtagits som surrogat vid tillämpning av lag om redovisningsmedel. Walin anser därmed att andra andelsrättigheter även de kan komma i fråga.⁸⁵

Följaktligen behöver det sägas några ord om vilket krav på samband som krävs för att surrogation ska medges. Surrogation fäster nämligen stor vikt vid att kontinuitet mellan ursprunglig egendom och surrogat förekommit. Främst har kontinuitet diskuterats utifrån lag om redovisningsmedel, där det ansetts att kontinuitet förutsätter att sammanblandning mellan mottagna

⁸² Walin (1975) s. 172.

⁸³ Walin (1950) s. 537.

⁸⁴ Walin (1975) s. 163–164.

⁸⁵ Walin (1975) s. 173–174.

medel och besittarens egna medel inte skett.⁸⁶ Dock kan surrogation enligt lag om redovisningsmedel likväl tillåtas ifall det är möjligt att påvisa luckor i kontinuiteten, förutsatt att ett avskiljande av medel sedan sker medan den redovisningsskyldige är solvent. Denna möjlighet bör dock inte vara aktuell inom andra situationer än de som regleras av lag om redovisningsmedel. Däremot har det inte ansetts omöjligt att tillfälliga luckor i kontinuitet likväl ska ge separationsrätt till surrogatet även utanför lag om redovisningsmedel. Exemplet som i detta sammanhang lyfts fram är när någon säljer annans tavla och för köpeskillingen sedan köper en annan sak för den ursprungliga ägarens räkning. Separationsrätt bör då föreligga för den ursprungliga ägaren gentemot den nya saken.⁸⁷

Följaktligen så anses det inte som att det vid separationsrätt i allmänhet numera är lika relevant att se till endast den fysiska identiteten på egendom, utan i stället bör vikten fästas vid vilket ekonomiskt samband som finns mellan den ursprungliga egendomen och den egendom som anses utgöra surrogat.⁸⁸ För att återkoppla till exemplet med den inköpta tavlan ovan så bör med andra ord surrogation erkännas utifrån en bedömning av det ekonomiska sambandet mellan den ursprungliga egendomen och surrogatet. Är det ekonomiska sambandet starkt nog så torde även en situation som nämnt ovan kunna accepteras som surrogat, även i fall där lag om redovisningsmedel inte är direkt tillämplig.⁸⁹

Härintill kan nämnas RH 1986:63 där det gällde en båt som sålts på avbetalning med äganderättsförbehåll. Köparen hade sedermera genom olika bytesaffärer bytt bort den sålda båten och när köparen gick i konkurs fanns i stället en annan båt som säljaren menade vara surrogat för den ursprungliga båten. Hovrätten anförde att det dock krävdes att ett relativt okomplicerat förhållande med ett tydligt samband mellan den ursprungliga egendomen och det slutliga surrogatet. Så menades inte vara aktuellt i förevarande fall

⁸⁶ Jmf. Walin (1975) s. 175.

⁸⁷ Jmf. Walin (1950) s. 552–553; Walin (1975) s. 175.

⁸⁸ Walin (1950) s. 538.

⁸⁹ Jmf. Walin (1950) s. 553.

eftersom detaljer kring de hävdade bytesaffärerna inte hade förekommit i godtagbar mån.⁹⁰

Det föreligger även risk för en godtycklig tillämpning av surrogation, även om den förefaller vara relativt låg med hänsyn till hur den har tillämpats tidigare. Att viss godtycklighet likväl befaras förekomma hänför sig till avsaknad av kriterier för att bedöma huruvida egendom trätt i stället för annan. Walin företräder dock åsikten att sådan godtycklighet inte torde vålla några större betänkligheter, men utvecklar inte vidare några specifika argument för detta.⁹¹

Vidare har det i doktrin diskuterats ifall mer utsträckt surrogation kan anses ha någon negativ inverkan på omsättningsintresset i samhället. Detta med anledning av att kännedom om att ägaren ges surrogat till sin överlåtna egendom om denne på något sätt förverkas föranleder densamme att mer lättvindligt överlåta egendomen. Även att mottagaren av egendomen känner till samma sak och därmed inte förhåller sig lika försiktig till egendomen som annars, då denne vet att det finns möjlighet att ersätta egendomen vid behov, väcker vissa farhågor. Walin är däremot av uppfattningen att en tillämpning av surrogation bör ske inom rimlighetens gränser, vilket främst sker genom beaktande av ekonomisk kontinuitet i förvandlingskedjan.⁹²

⁹⁰ RH 1986:63.

⁹¹ Walin (1975) s. 165; Jmf. även Håstad (2000) s. 165.

⁹² Walin (1950) s. 540.

5 Äganderättsförbehåll

5.1 Äganderättsförbehållets rättsliga verkan

Äganderättsförbehåll gäller, som bekant, inte när köparen ges rätt att på något vis förfoga över det köpta godset innan dess att slutbetalning sker.⁹³ Vidare så har äganderättsförbehåll inte ansetts giltigt när föremål infogas och blir till tillbehör till annan egendom.⁹⁴ Härvid kan några ord sägas om tillbehörsreglerna för fast egendom i 2 kap. jordabalken och hur gränsen för när ett föremål blir att anse som tillbehör, och således inte längre kan besitta ett giltigt äganderättsförbehåll.⁹⁵

Reglerna om tillbehör finns i 2 kap. jordabalken och stipulerar både vad som ska anses vara tillbehör och när en sak blir ett tillbehör.⁹⁶ Innebörden av att ett föremål skulle klassificeras som tillbehör är att saken inte kan bli föremål för ett självständigt sakrättsligt anspråk.⁹⁷ För att utgå från reglerna om byggnadstillbehör framgår det att dessa föremål utgörs av fast inredning som tillförts byggnaden och är ämnad att användas för stadigvarande bruk.⁹⁸ Vad som följaktligen innebär med att tillbehöret ska vara avsett för stadigvarande bruk är att det ska finnas ett objektivt ändamålssamband mellan tillförd sak och byggnad. Tillbehöret ska således vara menat att användas för stadigvarande bruk.⁹⁹ Till detta krav fodras även att saken ska ha ett externt samband med byggnaden. Vid bedömning av det yttre sambandet vägs även det rättsliga förhållandet mellan sak och byggnad in. Skulle exempelvis den

⁹³ Jmf. Adlercreutz & Lindskoug (2020) s. 86–87; Jmf. SOU 1988:63 s. 65.

⁹⁴ Jmf. SOU 1988:63 s. 66.

⁹⁵ Jmf. SOU 1988:63 s. 66; 2 kap. jordabalken; Jmf. Strömgren (2012) s. 33.

⁹⁶ Jmf. Strömgren (2012) s. 33; 2 kap. jordabalken.

⁹⁷ Jmf. Strömgren (2012) s. 33; SOU 1947:38 s. 83.

⁹⁸ Strömgren (2012) s. 36; Se 2 kap. 2 § jordabalken för en uppräknning av de föremål som kan räknas till byggnadstillbehör.

⁹⁹ Jmf. SOU 1947:38 s. 95; Jmf. Strömgren (2012) s. 37–38.

tillförda saken endast vara ämnad för tillfälligt bruk som följd av ett hyresavtal så är saken inte att anse som tillbehör.¹⁰⁰

Vidare kan det även anmärkas på förhållandet av att en nyttjanderättshavare tillför tillbehör till byggnaden, varav tillbehöret inte blir att anse som ett tillbehör förrän fastighetsägaren också givits äganderätt till tillbehöret. Således består äganderätten till tillbehöret även om det förekommer klara fysiska samband mellan tillbehör och byggnad, så länge som de båda inte är i samma persons ägo.¹⁰¹ Andra fall då äganderättsförbehållet ansetts bestå trots att föremål sammanfogats med annat är NJA 1955 s. 1, NJA 1934 s. 234 och NJA 1960 s. 9.¹⁰²

I det förstnämnda fallet, NJA 1955 s. 1, hade byggmaterial till ett trähus sålts med äganderättsförbehåll. HD¹⁰³ ansåg att ett särskiljande inte kunde ske sedan materialet sammanfogats med annat material genom byggnationen av trähuset, som även bekostats av köparen. Följaktligen kunde säljaren med äganderättsförbehåll heller inte anses ha något äganderättsanspråk till hela eller del av byggnaden, vilket bland annat menas ge uttryck för att byggmaterialet hade blivit en väsentlig del av byggnaden som inte var möjligt att särskilja.¹⁰⁴ Vidare kan det i sammanhanget även belysas NJA 1923 s. 602 som handlade om äganderättsförbehåll avseende en värme- och sanitäranläggning. Enligt parternas avtal så skulle säljaren både leverera och installera anläggningen hos köparen, varav köpeskillingen var uppdelad för att utges i delar efter olika moment. Avseende äganderätten avtalades det att denne skulle övergå till köparen när material infogades i fastigheten, med undantag för vissa föremål, däribland radiatorer, vars äganderätt först skulle övergå i och med att full köpeskillning erlagts. Efter det att köparen gått i

¹⁰⁰ Strömngren (2012) s. 37–38; Här kan det även noteras NJA 2015 s. 961 som i grunden var en fråga om tillämpning enligt 2 kap. 4 § jordabalken, men som även inkluderade ett kort resonemang om sammanfogande mellan tillbehör och huvuddel genom accession. Eftersom den lösa egendomen, i detta fall teleledningar, var sammanbundet med flera olika fasta egendomar så kunde sammanfogande inte ske på så vis att äganderätten tillföll fastighetsägaren; SOU 1947:38 s. 95.

¹⁰¹ Strömngren (2012) s. 39; 2 kap. 4 § jordabalken.

¹⁰² Jmf. Kommande redogörelse; Strömngren (2012) s. 219 not. 620.

¹⁰³ Notera att HD inte meddelade prövningstillstånd utan fastställde hovrättens dom, som i sin tur hade fastställt tingsrättens dom, se NJA 1955 s. 1.

¹⁰⁴ NJA 1955 s. 1; Jmf. Strömngren (2012) s. 219 not. 620.

konkurs gjorde säljaren gällande sitt äganderättsförbehåll gentemot föremål som parterna avtalat om. HD ansåg dock att föremålen blivit införlivade på ett sätt som fick betraktas som oskiljbart, varav äganderättsförbehållet underkändes.¹⁰⁵

Härintill kan även NJA 1934 s. 234 nämnas som berörde situationen där båtmotor köpts med äganderättsförbehåll och installerats på en båt, varav ägaren till båten någon gång därefter gick i konkurs. Ett särskiljande av motor menades av HD resultera i sådan skada på båten att det inte var ett möjligt alternativ, varav motorn ansågs ha blivit en beståndsdel till båten och äganderättsförbehållet fallit bort.¹⁰⁶ Vidare underkändes ett äganderättsförbehåll i NJA 1960 s. 9 där en köpare hade köpt en lastbil respektive lastbilsdäck med varsitt tillhörande äganderättsförbehåll från olika säljare. Efter att lastbilsdäcken monterats på lastbilen ansågs det inte möjligt att särskilja dem på sådant sätt att äganderättsförbehållet kunde godtas.¹⁰⁷

Det finns dock fall där ett äganderättsförbehåll bedömts vara fortsatt giltigt trots att köparen har förfogat över egendomen med stöd av att äganderättsförbehållet i stället ska göras gällande i ett surrogat.¹⁰⁸ Innan frågan om surrogation och äganderättsförbehåll ska belysas behöver det dock sägas några ord om när det kan anses som att en säljare givit en köpare rätt att förfoga över en sak såld med äganderättsförbehåll.¹⁰⁹ I NJA 1932 s. 292 avsåg det ett äganderättsförbehåll gentemot en vara som redan vid ingången av avtalet var ämnad att vidareförsäljas. Eftersom det inte kunde sägas föreligga ett kommissionsavtal mellan köpare och säljare fanns äganderättsförbehållet ogiltigt.¹¹⁰ NJA 1960 s. 221 gällde däremot levererade brand- och säkerhetsdörrar till en byggarbetsplats med äganderättsförbehåll.

¹⁰⁵ Jmf. NJA 1923 s. 602; Jmf. Även NJA 1918 s. 441 som avsåg äganderättsförbehåll till bland annat vask, stuprör och vatten- och avloppsledningar. Köparen hade dock rätt att använda egendomen när denne hade införlivats, men ännu inte till fulla betalats. Eftersom det skulle orsaka orimligt stor skada att särskilja egendomen åt så underkändes äganderättsförbehållet.

¹⁰⁶ NJA 1934 s. 234.

¹⁰⁷ NJA 1960 s. 9. För närmare redogörelse avseende vad HD uttalade kring sammanfogandet, se kommande avsnitt 6.3.

¹⁰⁸ Persson (1998) s. 493.

¹⁰⁹ Jmf. här även SOU 1988:63 s. 67–68 för de kommande redogjorda rättsfallen.

¹¹⁰ Jmf. NJA 1932 s. 292. Notera att detta slogs fast i tingsrätten eftersom säljaren inte gjorde förbehållet gällande i högsta instans och hovrätten fastslog tingsrättens dom.

Äganderättsförbehållet ansågs inte giltigt trots att dörrarna ännu inte införlivats i bygget. HD anförde att det fick antas att det hade skett en beräkning av leveranstiden för att dörrarna skulle anlända till bygget i tid för fullföljandet av byggets tidsplan. Därav menade HD att det fick ses som att köparna hade rätt att förfoga över dörrarna direkt när de anlände.¹¹¹ Härtill kan även NJA 1974 s. 660 nämnas. Avgörandet avsåg ett fall där industriportar köpts med äganderättsförbehåll och levererats men ännu inte monterats ihop med byggnaden. I detta fall skulle dock säljaren ombesörja monteringen. Eftersom det inte kunde anses ha funnits skriftlig eller underförstådd tillåtelse för köparen att själv montera in industriportarna så ansågs äganderättsförbehållet giltigt.¹¹²

5.2 Äganderättsförbehåll och surrogation

Surrogation har diskuterats som tillämpligt även utanför lagstiftade områden, och så även avseende äganderättsförbehåll.¹¹³ Det förefaller oklart huruvida surrogation godtas inom äganderättsförbehåll.¹¹⁴ Ett exempel på detta är NJA 1971 s. 288 där en person köpt en TV med ett äganderättsförbehåll som sedan hade bytts ut mot en annan på grund av fel i vara. Sedan köparen blivit föremål för utmätning hävdade säljaren bättre rätt till TV:en med stöd av äganderättsförbehållet. Separationsrätt medgavs av HD, men något resonemang kring surrogation förekom inte, vilket kommit att diskuteras i doktrinen. Bland annat anför Håstad, med visst medhåll från Helander, att det torde ha varit möjligt att tillämpa surrogationsprincipen i detta fall, i stället för den avtalstolkning som i slutändan skedde.¹¹⁵ Vidare lyftes även frågan i samband med fallet om huruvida surrogation skulle ha varit möjligt om det inte avsett egendom av samma slag, då det i detta fallet rörde sig om två tv-apparater. Frågan ges inte ett direkt svar, men det har konstaterats att surrogation i vart fall inte borde möta samma motstånd när den ursprungliga

¹¹¹ NJA 1960 s. 221.

¹¹² NJA 1974 s. 660.

¹¹³ Jmf. Persson (1998) s. 494; Jmf. Walin (1975) s. 162.

¹¹⁴ Jmf. Persson (1998) s. 498–499.

¹¹⁵ Jmf. NJA 1971 s. 288; Persson (1998) s. 498–499; Håstad (2000) s. 167; Helander (1983) s. 635. Helander menade här att NJA 1971 s. 288 inte hade tillämpat surrogation, men ifall så skulle ha skett så skulle samma resultat ha uppnåtts.

egendomen ersätts med exempelvis försäkringsersättning, än när surrogatet utgörs av en sak.¹¹⁶

I två andra fall som uppkommit i samband med diskussioner om surrogation har det handlat om bilar som sålts med äganderättsförbehåll och sedan tagits i anspråk av staten.¹¹⁷ I båda fallen hade betalning utställts till avbetalningsköparen för ianspråktagandet, antingen genom ett postgiROUTbetalningskort eller på ett postgiROkonto. Avbetalningssäljaren hade vidare i båda fallen rätt till de medel som flutit in för bilarna. När det avsåg postgiROUTbetalningskort menades det att praktiska skäl föranledde utbetalningen till köparen, och att densamme inte heller hade haft något alternativ till att överlåta bilen till staten på anfordran. Det ansåg därav inte som att köparen mottagit en betalning och någon vidare uppmärksamhet fästes inte vid att ett äganderättsförbehåll blir ogiltigt om köparen förfogar över den aktuella egendomen, genom exempelvis en försäljning.¹¹⁸ Avseende betalningen på postgiROkontot hade medel på detta konto varit spärrat för köparen, som likväl hade överlåtit det till en bank. Avbetalningssäljaren ansågs dock ha rätt till medel på postgiROkontot eftersom det ansågs som att köparen blivit redovisningsskyldig mot säljaren när denne mottog betalning för bilen. Denna slutsats är dock något som har ifrågasatts i doktrin.¹¹⁹ Det avgörande för HD:s bedömning var dock att banken varit i ond tro i förhållande till medel på postgiROkontot.¹²⁰

Huruvida nu redogjorda rättsfall skulle tala för att surrogation vid äganderättsförbehåll tillåts eller ej är diskuterat i den juridiska litteraturen. Å ena sidan menas det att surrogation inte har erkänts genom avgörandena, å andra sidan finns det åsikter om att det generellt inte är möjligt att dra några säkra slutsatser i frågan utifrån rättsfallen.¹²¹ Däremot så kan det sägas att domstolarna intar en restriktiv förhållning gentemot surrogation när det handlar om att godta dessa vid föremål med äganderättsförbehåll, utan i stället

¹¹⁶ Persson (1998) s. 499; Helander (1983) s. 633.

¹¹⁷ Jmf. Persson (1998) s. 495–496; NJA 1941 s. 711 I; NJA 1941 s. 711 II.

¹¹⁸ Jmf. NJA 1941 s. 711 I; NJA 1941 s. 711 II; Persson (1998) s. 495–496.

¹¹⁹ Jmf. NJA 1941 s. 711 I; NJA 1941 s. 711 II; Persson (1998) s. 496–497.

¹²⁰ Jmf. NJA 1941 s. 711 II; Persson (1998) s. 496.

¹²¹ Persson (1998) s. 496.

torde det finnas ett bestämt krav på individualisering i enlighet med specialitetsprincipen.¹²²

5.3 Äganderättsförbehåll och bearbetning

Härefter kan något kort sägas om äganderättsförbehålls relation till legotillverkning. Först och främst behöver det klargöras att vid legotillverkning så förutsätts det att materialet som lämnas till tillverkaren fortsättningsvis även kommer att tillhöra beställaren med äganderätt. Tillverkaren ska därav tillerkännas retentionsrätt vid beställarens konkurs.¹²³ Ett äganderättsförbehåll förlorar dock sin verkan vid bearbetning när föremålet förlorar sin identitet, detta gäller både för fast respektive lös egendom. Om säljaren medgivit köparen rätt att bearbeta godset så var förbehållet inte verksamt vare sig bearbetning hade påbörjats eller ej.¹²⁴ Det skulle anses som att man medgav separationsrätt i ett föremål endast generiskt bestämt, vilket strider mot specialitetsprincipen, om äganderättsförbehåll godtogs vid bearbetning.¹²⁵

Ett exempel på äganderättsförbehåll och bearbetning i praktiken kan hämtas från NJA 1908 s. 449 som gällde råhudar som överlämnats till en garvare. Parternas avtal betecknades som ett kommissionsavtal och innebar att garvaren inte skulle bli ägare till råhudarna förrän det att ett belopp motsvarande köpeskillingen betalats. Garvaren gavs även rätt att bearbeta hudarna under den tid som de befann sig i garvarens besittning, varav denne själv fick tillgodogöra sig värdeökningen därav, medan säljaren skulle erhålla en redovisning av hudarnas värde. Garvaren gick sedermera i konkurs varav säljaren av konkursboet begärde ersättning efter det att konkursboet sålt hudarna. I HD konstaterades det att det inte kunde anses föreligga ett kommissionsavtal mellan parterna och frågan blev om äganderättsförbehållet skulle anses giltigt. Justitieråden var oeniga i sitt avgörande, och avseende

¹²² Jmf. Persson (1998) s. 501; Jmf. Rodhe (1985) s. 186–187.

¹²³ Persson (1998) s. 545–546; NJA 1985 s. 205. Fallet gällde Kockums Jernverk som utfört arbete åt Ronneby Rostfria AB, varav den senare sedermera gått i konkurs. Retentionsrätt ansågs föreligga för Kockums; Persson (1998) s. 548.

¹²⁴ Persson (1998) s. 539.

¹²⁵ Persson (1998) s. 540; Undén (1976) s. 102–103.

äganderättsförbehållet ansåg vissa att detta skulle vara giltigt eftersom hudarna fortfarande fanns i garvarens besittning vid konkursen, medan andra ansåg att det skulle förklaras ogiltigt eftersom garvaren givits rätt att bearbeta hudarna. I slutändan beslutades det likväl att separationsrätt för de influtna medelena inte kunde separeras för säljarens räkning.¹²⁶ Avgörandet visar på två alternativa slutsatser; antingen var förbehållet ogiltigt på grund av att garvaren fick bearbeta råhudarna, eller så var det ogiltigt eftersom det vid avtalets slutande fanns en avsikt om att garven skulle bedriva vidareförsäljning av hudarna. Något närmare klarläggande än så har inte framkommit.¹²⁷

I ett liknande fall, SvJT 1946 rf s. 25, handlade det om kolved som köpt med äganderättsförbehåll. Bearbetaren hade i uppgift att bearbeta kolveden och på så vis skapa gengaskol och råkol som sedan skulle säljas av säljaren. Bearbetaren gick under processen i konkurs och det blev fråga om huruvida gengaskolen kunde anses blivit bearbetarens genom specifikation. Hovrätten anförde att omfattningen av nedlagt arbete och kostnader föranledde att bearbetaren ansetts ha förvärvat äganderätten till den slutliga gengaskolen, närmare resonemang kring bedömningsgrunderna framgick dock inte.¹²⁸

I NJA 1959 s. 590 hade smågrisar sålts med äganderättsförbehåll, varav det hävdades att när de blivit fullvuxna så skulle de ha mist sin identitet varav specialitetsprincipen inte längre skulle vara uppfylld. Högsta instans framhöll, med hänvisning till häradsrättens domskäl, att det faktum att grisarna ökat i vikt inte kunde anses som att en ny sak hade skapats. Att grisarna dessutom sammanblandats med andra grisar på så vis att individualitet inte gick att påvisa menades inte heller ge upphov till ett äganderättsförvärv, utan i stället kunde samtliga ägare med äganderättsförbehåll ges samäganderätt i griskollektivet.¹²⁹ Avgörandet har

¹²⁶ NJA 1908 s. 441; Jmf. Persson (1998) s. 541.

¹²⁷ Jmf. Persson (1998) s. 541 och s. 593.

¹²⁸ Jmf. SvJT 1946 rf s. 25.

¹²⁹ Jmf. NJA 1959 s. 590.

vidare kritiserats utifrån att HD inte klargjorde varför äganderättsförbehållet godtogs.¹³⁰

¹³⁰ Jmf. Persson (1998) s. 544.

6 Legotillverkning

6.1 Bakomliggande överväganden för separationsrätt vid legotillverkning

Under avsnitt 1.1 gavs en kortare introduktion till konceptet legotillverkning, vari det framgick att det avser situationen där en beställare lämnar material till en tillverkare, vars uppgift sedermera är att bearbeta materialet till en färdig produkt och därefter antingen lämna tillbaka det till beställaren eller sälja det vidare för beställarens räkning. En närliggande situation till bearbetning är den avseende *accessio* med vilket menas att en tillverkare ska sammanfoga sitt material med annans. Båda situationerna avser tillståndet när en ny sak skapas genom antingen bearbetning eller sammanfogande.¹³¹ Inledningsvis ska det anmärkas på att närliggande legotillverkning finns även *specificatio* som också avser att någon bearbetar annans material till en ny sak. Skillnaden gentemot legotillverkning är dock att bearbetningen vid *specificatio* sker olovligen, antingen av misstag eller med uppsåt, varav situationen delvis är en annan än vid legotillverkning. Vid frågor om separationsrätt vid *specificatio* kommer överväganden avseende god tro hos bearbetaren in, vilket inte är fallet vid legotillverkning.¹³² Likheterna mellan *specificatio* och legotillverkning gör dock att det fortfarande är av intresse att undersöka de separationsrättsliga övervägandena som gjorts därtill, vilket kommer att ske i nästföljande avsnitt.

Hur separationsrätten ska bedömas när tillverkaren går i konkurs har diskuterats flitigt i doktrin och även varit föremål för domstolsavgörande och viss lagberedning.¹³³ Vidare så har det även genom lagstiftning ansetts att en tillverkare borde kunna bli ägare till en färdig produkt när beställaren lämnat material. Detta har skett genom lag (1975:605) om registrering av båtbyggnadsförskott, vilket ger en beställare som har registrerat material ämnat för båtbygge förmånsrätt till den färdiga produkten som tillverkas

¹³¹ Håstad (2000) s. 44.

¹³² Jmf. Persson (1998) s. 546–547; Undén (1976) s. 85–86.

¹³³ Jmf. Framför allt Håstad och Undén; Jmf. Även SOU 1988:63 och RH 2015:44.

därmed. Denna lagstiftning ger vid en tolkning e contrario stöd för att tillverkaren skulle bli ägare till den slutgiltiga produkten även en större materialinsats från beställaren.¹³⁴

Avseende hur bedömningen av separationsrätt vid legotillverkning ska göras har menats kunna vara den obligationsrättsliga gränsen mellan vad som utgör köp kontra arbetsbeting. Med detta avses att om tillverkaren tillhandahåller allt material och även utför arbetet så föreligger ett köp, varav tradition krävs för sakrättsligt skydd för beställaren. Om materialet däremot kom från beställaren och endast bearbetning skedde av tillverkaren så skulle arbetsbeting vara för handen, även i de fall när arbetet kunde värderas väsentligt högre än det tillstadda materialet. Vid arbetsbeting skulle separationsrätt för beställaren föreligga.¹³⁵

Viss diskussion har berört att det till köp skulle hänföras även de situationer när beställaren endast bidrog med en knapp märkbar mängd material sett till den slutliga produkten. I händelse av att både tillverkare och beställare bidrog med material så skulle det krävas att beställarens material utgjorde den huvudsakliga delen för att separationsrätt skulle bli aktuellt.¹³⁶ Dock ska det förtydligas att den gemensamma nämnaren vid diskussionerna avseende att den obligationsrättsliga gränsdragningen skulle bestämma separationsrätten var att det inte togs någon hänsyn till en värdering av respektive parts insats till den slutliga produkten.¹³⁷

En annan lösning som har diskuterats avseende bedömningen av separationsrätten vid legotillverkning är ifall det kan sägas att en identitetsomvandling har skett av den ursprungliga egendomen, ett förslag som hämtats ifrån den tyska rättsordningen. Närmare förklaring avseende vad detta skulle innebära för svensk rättsordning och hur bedömningen skulle gå till har dock inte presenterats.¹³⁸ Däremot så skulle en regel om äganderättsövergång vid identitetsomvandling resultera i fler fall av

¹³⁴ Jmf. Håstad (2000) s. 45–46; 4 § förmånsrättslagen (1970:979).

¹³⁵ Håstad (2000) s. 45.

¹³⁶ Jmf. Håstad (2000) s. 45; Almén (1960) s. 56.

¹³⁷ Jmf. Håstad (2000) s. 45.

¹³⁸ Jmf. Håstad (2000) s. 45; Håstad (1980) s. 37.

separationsrätt för tillverkaren än vad gränsdragningen mellan köp och arbetsbeting skulle resultera i. Vidare skulle fokus på huruvida en identitetsomvandling skett även klargöra fall när äganderättsövergång inte var aktuellt, så som vid exempelvis reparationer.¹³⁹

6.2 Specifikation och legotillverkning

En utförlig diskussion avseende separationsrätten vid legotillverkning gjordes av kommissionslagskommittén som jämförde alternativen att beställaren skulle ges absolut separationsrätt till bearbetat material, kontra att graden av bearbetning skulle avgöra separationsrätten. Kommittén bedömde det förstnämnda alternativet vara mest lämpligt, framför allt med hänsyn till de eventuellt problematiska värderingsövervägandena som annars skulle bli aktuella, samt att bedömningen avseende huruvida en ny sak hade uppkommit eller ej även det kunde vålla problem. Det ska vidare anföras att kommitténs förslag inte resulterade i lagstiftning.¹⁴⁰ Att anmärka är dock att kommittén lyfte fram att eventuella otillfredsställande resultat skulle kunna bli aktuella genom den föreslagna lösningsmodellen. Framför allt syftades det till situationen där immateriella värden tillsammans med det nedlagda arbetet framstod som oproportionerligt mer värdefullt än materialinsatsen. Exempelvis skulle det kunna vara så att tillverkaren använde en patenterad bearbetningsmetod för att bearbeta materialet.¹⁴¹ Vidare saknas det riktlinjer för vilken värderation som krävs mellan material och arbete för att separationsrätt ska tillerkännas tillverkaren.¹⁴²

Däremot så synes det av rättsavgöranden och aktuell doktrin dock vara att separationsrätten vid i vart fall specifikation bestäms utifrån en värdering mellan det bistådda materialet och tillverkarens arbetsinsats, fastän andra alternativ menas vara till buds och rättsläget i stora drag får anses som

¹³⁹ Jmf. Forsell (1981) s. 538; Håstad (1980) s. 37.

¹⁴⁰ SOU 1988:63 s. 208 och s. 210–211; Jmf. Prop. 2008/09:88.

¹⁴¹ SOU 1988:63 s. 210–211.

¹⁴² Jmf. Rodhe (1985) s. 198; Håstad (2000) s. 47.

oklart.¹⁴³ Däremot ska det samtidigt belysas det tidigare omnämnda¹⁴⁴ NJA 1959 s. 590 om spädgrisar överlåtna med äganderättsförbehåll. Utgången i målet, att säljarna gavs samäganderätt till griskollektivet, menas däremot påvisa att ifall beställarens materialinsats grundar föremålets identitet så är tillverkarens insats av dels material, dels arbete utan betydelse.¹⁴⁵

Separationsrätten vid specifikation har prövats i domstol i NJA 1934 s. 29 som avsåg huruvida en person som genom om- och tillbyggnad av en innan renoveringen obebodig stuga kunde anses ha förvärvat äganderätten genom specifikation. Den ursprungliga stugan hade vid sökandes besittningstagande varit obebodd och varit enkelt byggd med jordgolv och ett tak av träbrädor täckt i jord. Följaktligen hade det heller inte funnits några fönster i stugan. Efter ombyggnationen av sökande så hade stugan gjorts bebodig med en tillbyggd förstuga samt ett extra rum. Vid om- och tillbyggnationen hade sökande delvis använt virke från den ursprungliga stugan, men den ursprungliga stugan hade aldrig rivits. Högsta domstolen ansåg att det nedlagda arbetet varit tillräckligt för att äganderätten skulle förvärfvas av besittaren. Att tillägga är att föredragande betonade att det nedlagda arbetet väsentligt översteg värdet av den ursprungliga stugan, varav äganderätten härigenom skulle erkännas. Värderesonemanget var dock ingenting som HD tog fasta på.¹⁴⁶

Ett närliggande, sett till omständigheterna, avgörande är RH 2015:44 där det även där var fråga om äganderättsförvärf genom specifikation av en stuga. Vidare hade den ursprungliga stugan inte ansetts vara i användbart skick, och den hade av bearbetaren rivits för att sedan återuppbyggas med delar av materialet från den ursprungliga stugan. Intressant i sammanhanget är att tingsrätten och hovrätten kom fram till två helt olika slutsatser. I tingsrättens fall ansågs äganderättsförvärf genom specifikation inte ha skett, medan så ansågs i hovrätten.

¹⁴³ Jmf. Rodhe (1985) s. 198; Jmf. RH 2015:44; Håstad (2000) s. 47; Jmf SOU 1988:63 s. 207.

¹⁴⁴ Se avsnitt 6.3 för närmare genomgång av sakomständigheterna i fallet.

¹⁴⁵ Håstad (1980) s. 46; NJA 1959 s. 590.

¹⁴⁶ Jmf. NJA 1934 s. 29.

Tingsrätten anförde i sina domskäl att det var visat att timmerstugan genomgått en betydande förändring, där delar av bärande konstruktion, några stockar samt ett antal brädor och fönster ersatts. Däremot kunde det inte anses att det rörde sig om en ny timmerstuga då husstommen till väsentlig del bestod. Vid återuppbyggnaden hade bearbetaren framställt 7–9 nya stockar av de totalt 40 ursprungliga som använts för uppbyggnaden av stugans väggar. Däremot så framhävde tingsrätten att eftersom bearbetaren inte visat på en värdeökning av stugan så kunde äganderätt genom specifikation inte ha skett, trots de genomgripande renoveringarna som vidtagits.

Hovrätten gjorde dock en annan bedömning än tingsrätten och tog fasta på att bearbetaren genom rivning och återuppbyggnad återställt timmerstugan till ett användbart skick. Även fast husstommen var densamme i stugan så ansåg hovrätten att rivningen och återuppbyggnaden i praktiken resulterat i att den äldre stugan upphört och att stugans funktion i stället rekonstruerats. Därav ansågs det att äganderätten till stugan gått över till bearbetaren.¹⁴⁷

6.3 Accession

En annan situation vid sidan av legotillverkning och specifikation som också kan ge upphov till en ny sak är accession, det vill säga sammanfogande.¹⁴⁸ Vad som här avses med accession är när lösa saker sammanfogas, vilket exempelvis kan innefatta situationen när någon målar ett bord. Målarfärgen och bordet genomgår då accession eftersom de fästs vid varandra. Således är den huvudsakliga aspekten vid accession att saker ska sitta fast med varandra genom ett fysiskt alternativt maskinellt samband.¹⁴⁹ Alternativen för separationsrätten vid accession anses vara att antingen så är det möjligt att enkelt särskilja föremålen, varav så då bör ske, ge samäganderätt för beställare och tillverkare, eller låta den som är ägare till vad som betraktas som huvudsaken, också bli ägare till den slutliga egendomen av de sammanfogade föremålen.¹⁵⁰ Avseende det första alternativt, att särskilja

¹⁴⁷ Jmf. RH 2015:44.

¹⁴⁸ Jmf. Håstad (2000) s. 47.

¹⁴⁹ Jmf. Strömgren (2012) s. 186.

¹⁵⁰ Jmf. Undén (1976) s. 88.

föremålen åt, så kan detta inte ske för det fallet att det skulle orsaka betydande skada på föremålen eller annan värdeförstörelse, alternativt resultera i oproportionerliga kostnader.¹⁵¹ Närmare innebörd av vad som utgör väsentlig värdeförstörelse är inte klarlagt, men borde syfta till ekonomiska värden.¹⁵²

För att samäganderätt för parterna ska uppstå så behöver varderas materialinsats anses någorlunda jämbördig, och ingen av delarna ska framstå som bisak eller huvudsak. Separationsrätten för beställaren motsvaras då av en andel på det värde som dennes materialinsats motsvarar i den sammanfogade egendomen. Värdebedömningen görs i sådana fall vid tidpunkten för sammanfogandet.¹⁵³

Spörsmål avseende vad som utgör huvudsak kontra bisak vid accession anses uppbära tydliga analogier med de överväganden som sker vid specifikation. Däremot så kommer det sakna relevans avseende vem som sammanfogat egendomen.¹⁵⁴ Härintill kan det anmärkas att frågor kring accessionen är nära sammankopplade med frågor avseende vad som utgör tillbehör till föremål, vilket berörts tidigare i uppsatsen. Viss skillnad kan dock skönjas i vad avser i hur de fördelar rättigheter och hur de förhåller sig till varandra rättssystematiskt.¹⁵⁵

Huruvida sammanfogande skulle ha påverkan på föremåls sakrättsliga identitet är inte självklart, och inte heller är det klarlagt att samma överväganden kring sakrättslig identitet ska ske för specifikation och accession.¹⁵⁶ Frågan sammankopplas med att en ny sak bildas, vilket exempelvis menas vara fallet om en båt och en båtmotor sammanfogas.¹⁵⁷ Däremot så anses den sakrättsliga identiteten bero på värdering av material eftersom det material som anses utgöra huvuddelen även blir bestämmande för föremålets sakidentitet. Följaktligen kan även föremålets funktion tillmätas betydelse i bestämmandet av den sakrättsliga identiteten. Skillnad

¹⁵¹ Strömghren (2012) s. 185.

¹⁵² Strömghren (2012) s. 197.

¹⁵³ Jmf. Undén (1976) s. 88; SOU 1988:63 s. 204–205.

¹⁵⁴ Undén (1976) s. 88.

¹⁵⁵ Jmf. Strömghren (2012) s. 184; Se Avsnitt 2.3.

¹⁵⁶ Strömghren (2012) s. 218.

¹⁵⁷ Strömghren (2012) s. 218–219; Undén (1976) s. 88.

mellan den faktiska funktion och den typiska funktionen för ett föremål bör dock belysas, varav den typiska funktionen ska vara bestämmande. Exempelvis så fortsätter ett paraply att vara ett paraply även om det går sönder och regn läcker in.¹⁵⁸ I övrigt kan det även hänvisas till de under avsnitt 6.1 redogjorda rättsfallen NJA 1955 s. 1 och NJA 1934 s. 234.¹⁵⁹ En slutsats som däremot möjligen kan dras utifrån NJA 1934 s. 234 och NJA 1955 s. 1 är att frågan om identitet vid sammanfogande inte nödvändigtvis blir avgörande för separationsrätten.¹⁶⁰

Det under avsnitt 6.3 nämnda rättsfallet NJA 1960 s. 9, avseende lastbilen och lastbilsdäcken som köpts av olika säljare med respektive äganderättsförbehåll, förekom diskussion om avseende äganderättsförvärv på grund av sammanfogande. Efter det att däcken monterats på lastbilen gick köparen i konkurs och fråga uppkom om däcken blivit sammanfogade med lastbilen på så vis att det inte var möjligt att separera dem. HD höll domskälen kortfattade och konstaterade enbart att däcken ansågs ha blivit en beståndsdel till lastbilen varav separationsrätt inte var möjligt.¹⁶¹

Något mer utförligt resonemang framkom i ett justiteråds utvecklade mening som inledningsvis konstaterade att ett särskiljande fick ske om det inte ansågs opropornerligt eller skulle orsaka värdeförstöring, vilket det inte vid en första blick kunde sägas vara fallet vid en separation av lastbilsdäcken, som även enkelt hade kunnat ersättas av andra. Däremot skulle huvudsaken mista sin funktion ifall däcken avlägsnades. Närmare resonemang om bedömning av huvudsak kontra bisak framgick inte än att lastbilen med däcken skulle ses som ett enhetligt rättsobjekt. Än en gång kan det dock anmärkas att de aktuella däcken enkelt hade kunnat ersättas med andra, dock framhävde justiterådet att särskiljandet skulle orsaka en oacceptabel värdeförstöring varav separationsrätt inte kunde anses aktuellt.¹⁶² Att anmärka är dock att HD

¹⁵⁸ Jmf. Strömgren (2012) s. 222–223.

¹⁵⁹ För redogörelse om bakgrunden i fallen, se avsnitt 6.1.

¹⁶⁰ Jmf. Strömgren (2012) s. 219.

¹⁶¹ Jmf. NJA 1960 s. 9.

¹⁶² Jmf. NJA 1960 s. 9. Märk även att det rättsfall justiterådet hänvisade till, NJA 1935 s. 416 som handlade om en motor och andra föremål som såldes med äganderättsförbehåll och installerades i en båt, inte heller erbjöd någon lösning för hur bedömningen av huvudsak

i förevarande fall inte tillämpade en ren lära om accession, utan istället utgick utifrån ett resonemang om tillbehör. Däremot menas viss ledning för accession kunna hämtas utifrån avgörandet.¹⁶³

kontra bisak ska göras annat än att båten skulle mista sin användbarhet ifall ett särskiljande fick ske.

¹⁶³ Jmf. Strömgren (2012) s. 198.

7 Analys och slutsats

7.1 När blir en sak en ny sak?

Syftet för denna uppsats är att förstå sakrättslig identitet utifrån situationen när en sak blir en ny sak. Genom att se på situationen vid legotillverkning, en situation som framhäver frågan om när en sak blir en ny sak, och sakrättsliga överväganden sammankopplade med detta ämnar uppsatsen uppfylla sitt syfte.

Den första frågan som här behöver ställas är vad som är en sak, eller mer precist, vad gör en sak till en sak? Det saknas lagstiftning avseende vad som ska utgöra en sak, och det finns heller inte något vedertagen accepterad sakrättslig begreppsdefinition. Däremot så har Håstad diskuterat en sak som en sammansättning av olika föremål, exempelvis att ett skåp är en sak bestående av bland annat trämaterial. Det ska dock erinras om att det förefaller oklart om man ska betrakta de föremål som medverkar i sammansättningen av saken som individuella saker eller om de ska ses som material, och i sådana fall om material är samma sak som en "sak". Mer problematiskt blir det ifall tillbehörsreglerna i 2 kap. jordabalken adderas till resonemanget. Här finns istället förekomsten av att exempelvis en diskmaskin, som många troligen skulle betrakta som en sak, genom att sammanfogas med en byggnad blir att betrakta som byggnadstillbehör, varav eventuella äganderättsförbehåll blir ogiltiga. Diskmaskinen har med andra ord mist sin sakidentitet. Betyder detta då att man istället ska betrakta en sak som material under förutsättningen att avsikten är att saken ska sammanfogas med en annan sak? Rättsläget är här oklart och det får anses att mer utredning krävs avseende skiljelinjen mellan material och sak, för utifrån ovanstående torde det föreligga en sådan.

Utifrån den tämligen osäkra utgångspunkten för vad som utgör en sak, vad kan då sägas om situationen vid legotillverkning och särskilt separationsrätten därvid? Av uppsatsen framgår att separationsrätt vid legotillverkning synes utgå ifrån en värdebaserad bedömning, där den part som bidragit med det

mesta av värdet även är den part som tillerkänns äganderätt över den omtvistade egendomen, vilket var fallet i SvJT 1946 rf s. 25 Däremot har det även framkommit i doktrin och SOU 1988:63 att möjligen så bör bedömningen fokusera på vilken part som bidragit med material till egendomen, och att värdering av arbetsprestationen inte bör väga in för avgörandet av äganderätten. Härintill är den klaraste vägledningen att hämta ifrån RH 2015:44 som avgjorde separationsrätten just utifrån en värdering av tillhandahållet material och nedlagt arbete. Dock tog hovrätten även hänsyn till den omtvistade timmerstugans funktion, något jag återkommer till senare. Håstad har vidare anfört att man ska utgå från en identitetsomvandling när frågan om en sak blivit en ny sak ska avgöras. Detta är dock ingenting som domstolarna tillämpat, utan istället synes det som att domstolarna fokuserar på att värdera nedlagt arbete kontra bistått material, som förklarat ovan.

Dock resonerades det kortfattat av tingsrätten kring ny sak i RH 2015:44. Tingsrätten noterade i avgörandet att husstommen till väsentlig del måste anses vara densamme, varav det inte kunde röra sig om en ny timmerstuga. Vad som skett avseende husstommen hade 7–9 av de redan existerande 40 stockarna bytts ut, och även annat material hade bytts ut och arbete lagts ner. Hovrätten framförde i RH 2015:44 däremot att det handlade om en ny timmerstuga på grund av den omfattande reovering som genomförts. Även fast hovrätten också framhöll att stommen i timmerstugan var densamme, så ansågs det alltså att timmerstugan utgjorde en ny sak för varav äganderätten förvärvats genom specifikation. Utmärkande för det resonemang som hovrätten förde i fallet är dock inte det avseende vilket material som bytts ut och att den bärande konstruktionen likväl kunde anses vara densamme. Istället synes det som att hovrätten bedömde en ny sak ha bildats utifrån att den omfattande reoveringen resulterat i att funktionen för stugan hade återställts. Vilken närmare innebörd funktionen däremot ska anses vara förekom inte. Men frågan om att återställande av funktion ska innebära äganderättsförvärv genom specifikation har däremot förkommit också innan RH 2015:44, i NJA 1934 s. 29 där virke från den ursprungliga stugan använts för ombyggnationen men där högsta instans likväl bedömde en ny stuga ha

skapats eftersom ombyggnationen resulterade i att användningsområdet för stugan återställdes.

Utifrån det nu nämnda synes det som att frågan om en sak blivit en ny sak utgår från en bedömning av användningsområde, vilket även Strömgren anfört i förhållande till sakidentitet. En sådan slutsats kan även hämta visst stöd ur NJA 1960 s. 9 där det i vart fall i justitierådets resonemang förtydligades att även om ett avskiljande mellan huvudsak kontra bisak tämligen lätt kunde ske, och även fast vad som ansågs utgöra bisaken relativt enkelt kunde ersättas med annan sak av samma egendom. Men eftersom användningsområdet för den sammansatta saken skulle upphöra om avskiljande skedde, och detta skulle resultera i en icke godtagbar värdeförstöring, så menades det att avskiljande inte kunde ske.

Huruvida en sak blir en ny sak kan även ses utifrån ett resonemang om surrogation. Genom att undersöka vilket samband som torde krävas mellan den gamla och den nya egendomen var förhoppningen att tydliggöra kriterier för när en sak upphör att vara en sak och övergå till att bli en ny sak. Vad som här kan sägas är att surrogation främst synes ta sikte på att det ska finnas ett ekonomiskt samband och en kontinuitet mellan en sak och dess surrogat för att surrogation ska erkännas, vilket främst Walin framfört. När samband och kontinuitet inte finns så är det inte möjligt att godkänna surrogation, vilket synes kunna tolkas som att detta även resulterar i att en sak blir en ny sak. Dock ska viss kritik riktas mot en sådan tolkning eftersom surrogation främst avser när pengar träder istället för en egendom, varav det inte nödvändigtvis blir tal om att det blivit en ny sak, utan om att den ursprungliga saken ersatts med pengar. Frågan om när en sak blir en ny sak kan därav inte besvaras genom surrogation.

När kan det då sägas att en sak blir en ny sak? Det föreligger flera osäkerhetsfaktorer härintill, men det klaraste synes vara att när användningsområdet ändras så uppkommer en ny sak.

7.2 Hur ska sakrättslig identitet förstås?

Det kan först och främst sägas att sakrättslig identitet i sig självt inte är ett definierat begrepp, och det enda som uttalats angående vad som är sakrättslig identitet har gjorts av Lindskog som menar att den inte endast hänför sig till en saks fysiska identitet, utan att den går längre än så. Utgångspunkten för analysen i denna del blir dock specialitetsprincipen och dess krav på bibehållen identitet. Vad som menas med att egendom ska besitta bibehållen identitet är endast att besittaren inte har rätt att på något sätt förfoga över egendomen, den ska vara intakt för att separationsrätt ska erkännas, vilket bland annat togs upp i avsnitt 3.3.

Vad som dock kan sägas om sakrättslig identitet i förhållande till specialitetsprincipen är inte mycket, men att något i vart fall händer med ett föremåls identitet när annan än ägaren förfogar över densamme. Härintill kommer även frågan om äganderättsförbehåll in, vilka är sammankopplade med specialitetsprincipen på det sätt att inte heller de tillåter att besittaren förfogar över egendomen samtidigt som ägaren ska ges separationsrätt. Ett förfogandemedgivande vid äganderättsförbehåll resulterar därmed i att specialitetsprincipens krav på bibehållen identitet inte blir uppfyllt. Jag återkommer dock till äganderättsförbehållens förståelse av den sakrättsliga identiteten senare.

Först ska undantaget från specialitetsprincipen diskuteras, alltså när separationsrätt kan erkännas fastän det inte längre föreligger bibehållen identitet, dvs. surrogation. Som nämnt ovan så anses inte den sakrättsliga identiteten vara knuten till den fysiska, något som Lindskog framhåvt, och det måste då sägas att konceptet om surrogation tydliggör detta. Surrogation menas främst av Walin byggas upp av att det ska finnas ett ekonomiskt samband mellan den ursprungliga egendomen och surrogatet, och så länge som det är möjligt att spåra detta samband, det finns kontinuitet, så erkänns separationsrätt i surrogatet. Som synes vid kommissionsförhållanden så kan detta vara en relativt vidsträckt kedja där egendom säljs för vari ny egendom införskaffas och separationsrätt erkänns för denna. Surrogationen bygger

således som sagt på den ekonomiska kedjan. Är det i sådana fall möjligt att förstå sakrättslig identitet som något ekonomiskt, ett värde? Detta kan även ställas i ljuset av att de enda kraven på surrogatet är att den ska vara överlåtbar och besitta ett bytesvärde.

Om utgångspunkten flyttas till separationsrätten vid legotillverkning så har värderingen en central roll i bedömandet. Den part som bidragit med mest sett till värde på den omtvistade egendomen är även den som ges äganderätt. Men som konstaterat ovan under föregående avsnitt så är det inte helt självklart att det är värderingen mellan bidraget material och nedlagt arbete som är den utslagsgivande faktorn vid separationsrätten, utan det kan även handla om att återställa till funktionellt skick. Dock så var det både i RH 2015:44 och NJA 1934 s. 29 framträdande att stor vikt för separationsrätten fästes vid värdefördelningen mellan material och arbete.

Även vid accession har separationsrätt bedömts utifrån en snarlik värdering, där domstolen istället utröner vad som är huvudsak kontra bisak varefter ägaren till huvudsaken ges äganderätt till hela saken, se till exempel NJA 1960 s. 9. Här kunde det dock även skönjas att funktionen för den slutliga produkten gavs inflytande i bestämmande av huvudsak kontra bisak efter det att däcken monterats på lastbilen. Lastbilen skulle mista sin funktion ifall ett särskiljande av däck och lastbil gjordes, vilket även skulle resultera i en värdeförstöring.

Vidare synes det som att både för separationsrätten vid legotillverkning och accession så tillmäts egendoms funktion visst värde, men framför allt är det ekonomiska överväganden som ger separationsrätt. Vad avser de ekonomiska övervägandena kan kritik resas avseende att detta kan bli godtyckligt då värdet på material kan förändras över tid och således ge olika utslag i separationsrätten. Hur ska då den sakrättsliga identiteten förstås vid legotillverkning och accession? Utifrån praxis på området så synes det främst som att den slutliga sakens funktion tillsammans med en värdering av nedlagt arbete blir avgörande för att ändra den sakrättsliga identiteten, så möjligen så ligger det häri.

Intressant i sammanhanget är den surrogation som gäller för jordbruksarrende, där det även där synes som att den sakrättsliga identiteten ska förstås som en värdering. Vid jordbruksarrende tillåts det att saker inom vardera egendomskategori byts ut samtidigt som jordmarksägaren fortfarande ges separationsrätt till föremålen inom egendoms kategorin. Således måste det bedömas att den sakrättsliga identiteten i detta sammanhang är ett förutbestämt värde för vilken saker kan bytas ut så länge som värdet är detsamma för egendoms kategorin. Härvid kan nämnas NJA 1959 s. 590 där man även såg spädgrisar som ett kollektiv för vilket separationsrätt medgavs sedan grisarna blivit stora. Att det var flera ägare vars grisar sammanblandats var inte relevant, utan det viktiga var att det var grisar som alla kunde identifieras som grisar varav samäganderätt kunde föreligga för ägarna. Kan även legotillverkning ses som ett värdeförfarande? Visserligen finns det ett förfogandemedgivande vid legotillverkning, men däremot så är inte syftet att värdet på saken ska vara densamme, utan den ska bearbetas till något nytt som ändras i värde. I samband med att legotillverkning även ämnar skapa en ny sak så torde ett liknande resonemang som vid jordbruksarrende inte vara passande.

Vad kan då sägas om sakrättslig identitet utifrån äganderättsförbehåll? Liksom enligt specialitetsprincipens krav på bibehållen identitet, förutsätts det att förfogande inte skett från besittarens sida för att ett äganderättsförbehåll ska vara fortsatt giltigt. Frågan kan ställas om det därav är möjligt att sammankoppla den sakrättsliga identiteten till förfogande. Det kan fortfarande vara så att saken i sig fysiskt sett är densamme som innan förfogande, men att den sakrättsliga identiteten har förändrats i och med förfogandet, vilket även är något som måste antas vara detsamma för specialitetsprincipen. Likväl så har även äganderättsförbehåll, som Persson anfört, ansetts giltiga vid både bearbetning och surrogation.

Vidare uppkommer då frågan om förfogandemedgivande vid äganderättsförbehåll. En klar gränsdragning kan ses i NJA 1960 s. 221 avseende brand- och säkerhetsdörrar som sålts med äganderättsförbehåll, men som inte hunnits installerats innan beställaren gick i konkurs. Likväl så ansåg

HD i fallet att äganderättsförbehållet inte var giltigt eftersom det måste ha förutsatts att då dörrarna levererades enligt en tidsplan så hade beställaren direkt rätt att använda dörrarna, och denna möjlighet var tillräcklig för att förfogande skulle ha skett. Härintill kan även NJA 1932 s. 292 nämnas där det konstaterades att det var tillräckligt att det funnits en avsikt för att besittaren skulle få vidareöverlåta egendomen för att förfogande skulle anses föreligga, fastän vidareförsäljning inte inträffat vid tiden för besittarens konkurs.

Utifrån de nu nämnda rättsfallen måste det anses som att det subjektiva rekviritet blir relevant. För förfogandet så synes det räcka med att det ska ha funnits en avsikt av att de överlåtna sakerna ska användas. Så om vi nu ser på förfogandemedgivande, och därmed specialitetsprincipens tredje krav, som något subjektivt, är det då värt att ens diskutera sakrättslig identitet? I sådana fall så blir det endast en fråga om avtalstolkning och parternas subjektiva insikter till den överlämnade egendomen, inget om att det rent faktiskt måste ha skett någonting med egendomen. De fall där äganderättsförbehåll har diskuterats utifrån surrogation kan inte sägas ha någon allmän påverkan på rättsläget, vilket stämmer med vad Helander anfört. Detta eftersom fallen avsett specifika situationer där yttre omständigheter varit avgörande, se NJA 1941 s. 711 I och II.

Härtill kan även tillbehörsreglerna i 2 kap. jordabalken diskuteras där det även här har konstaterats att äganderättsförbehållet blir ogiltigt om en sak tillförs en fastighet på så vis att det blir att se som ett tillbehör, antingen fastighets- eller byggnadstillbehör. Enligt 2 kap. jordabalken blir en sak ett tillbehör om det dels är sådan egendom som avses i lagen, dels tillförs med avsikt att vara avsett för stadigvarande bruk, i sådant fall så blir det ju indirekt avsikten som påverkar vad som blir sakrättslig identitet. Detta kan även illustreras genom att lagstiftningen inte menat att egendom som hyrs tillfälligt ska bli tillbehör till fast egendom.

Ett exempel som härtill kan nämnas för att visa på resonemanget ovan är återigen att utgå från en diskmaskin, vilket i det här fallet tillförs för stadigvarande bruk. Vidare hyrs ytterligare en diskmaskin in till bostaden för

ett kommande event. Båda diskmaskinerna är av samma sort men med olika serienummer, likväl så ska den ena anses vara byggnadstillbehör medan den andra inte ska det, även om den första är såld med äganderättsförbehåll. Detta bör man då kunna se som att sakrättslig identitet i alla fall delvis ska förstås som att det rör en avsikt.

7.3 Slutsats

Utifrån de båda genomgångna frågeställningarna ovan så torde det kunna skyntas att svaret på när en sak blir en ny sak och hur den sakrättsliga identiteten ska förstås inte nödvändigtvis sammanfalla. Visserligen förutsätter den förstnämnda frågan att den sakrättsliga identiteten för saken i fråga faktiskt genomgår en förändring, däremot är det inte detta som gällande rätt tagit fasta på vid bedömningen av separationsrätt vid legotillverkning, den situation som tydligt framhäver frågan om när en sak blir en ny sak. Det synes som att det saknas riktlinjer för att bedöma när en sak blir till en ny sak, annat än att saker som påverkas av att omtvistad sak blir en ny sak värderas för att på så vis göra en separationsrättslig bedömning.

Separationsrätten vid legotillverkning utgår vidare från en värdebedömning där den part som bidragit mest ska ges äganderätt, det förekommer således inte något egentligt resonemang om huruvida det uppkommit en ny sak eller inte. Inte heller vid accession går det att göra en annan bedömning än den som baseras på värde, den sak som är värd mest får ge identitet åt hela den sammanfogade saken. Detta har i viss mån uttryckts av Strömgren som att det är användningsområdet för den sammanfogade saken som ger den sakrättsliga identiteten, något som däremot måste sägas sammanfalla alltför mycket med att den sak som är värd mest också ger identitet. Det blir ett cirkelresonemang där det sägs att den sak som är värd mest ger identitet samtidigt som det också blir den mest värdefulla saken som blir bestämmande för användningsområdet för den sammanfogade saken.

Även surrogation ger inget direkt svar på när en sak blir en ny sak, utan endast svar på hur en sak ska spåras, nämligen genom det av Walin anförda ekonomiska sambandet. Kan det då sägas att när det ekonomiska sambandet

upphör så har det skapats en ny sak? Svaret är inte ett självklart ja, utan även andra faktorer behöver beaktas i detta sammanhang, exempelvis som att samäganderättsandelar har godtagits som surrogat, dvs. att surrogatet inte har varit en specifik sak utan istället ett bestämt värde.

Om äganderättsförbehåll däremot studeras så synes den sakrättsliga identiteten nästintill vara beroende av huruvida det funnits en avsikt att besittaren ska få förfoga över den överlåtna saken, men något förfogande behöver dock inte ha skett. Å andra sidan har lagstiftningen vid jordbruksarrende accepterat ett förfogande, så länge som gruppen för förfogandemedgivandet uppbär samma värde som vid medgivandet.

Utifrån analysen om sakrättslig identitet och när en sak blir en ny sak synes det som att den sakrättsliga identiteten måste förstås som besittande av tre beståndsdelar. Den första är värdering, där värderingen av material i saken ger ramarna för den andra beståndsdel, användningsområde. Främst är detta kriterium aktivt vid sammanfogande där den slutliga sakens användningsområde ger egendomen sin sakrättsliga identitet. Att sakrättslig identitet kan i viss mån utgå från en saks användningsområde är även något som Strömgren anför.

Vidare är den tredje beståndsdel avsikt, om det finns en avsikt att motparten ska få förfoga över den överlåtna egendomen så har sakrättslig identitet redan där genomgått en förändring, men det är inte tillräckligt med att det endast finns en avsikt. Frågan kan dock ställas om det inte bara krävs att det finns en avsikt, utan ifall denna avsikt också måste vara synbar utåt.

7.4 Avslutande kommentar

Utifrån ovan kan det sägas att det enda som är riktigt säkert avseende den sakrättsliga identiteten är att den är, som Lindskog menade, vidare är den fysiska. Även om tre beståndsdelar torde kunna bistå i förståelsen av den sakrättsliga identiteten; avsikt, värdering och användningsområde, så är det mycket som är höjt i dunkel med vad som faktiskt avses med sakrättslig identitet. Vidare är en av de mest grundläggande delarna, vad som faktiskt

utgör en sak, även det inte klarlagt. Även vad som utgör en saks användningsområde kan skapa huvudbry, men som Strömgren anfört borde vi kanske inte gå för långt i vårt resonemang om vad som är en saks användningsområde, även om vissa svårigheter här kan uppstå. Ta exempelvis en stol. Användningsområdet för stolen är främst att man sitter på den och kanske emellanåt använder man den för att nå saker på höga hyllor, men det är likväl en stol. Men om vi börjar prata om saker som inte är fysiska, exempelvis digitala koder, vad är användningsområdet för en viss sorts digital kod?

Sammanfattningsvis behövs det mer forskning på området om vad som är den sakrättsliga identiteten, men också vad som utgör en sak.

Käll- och litteraturförteckning

Litteratur

Adlercreutz, Axel & Lindskoug, Patrik, *Finansieringsformers rättsliga reglering*, Sjätte upplagan, Studentlitteratur, Lund, 2020.

Almén, Tore, *Om köp och byte av lös egendom: kommentar till lagen den 20 juni 1905*, 4., delvis omarb. uppl., Norstedt, Stockholm, 1960.

Flodin, Jonny, Jordabalk (1970:994) 9 kap. 35 §, Lexino 2014-06-23 (JUNO).

Forsell, Hans, 'Torgny Håstad. Studier i sakrätt. Lund 1980. Nordstedts. 180 s.', *Svensk Juristtidning*, s. 538–541, 1981.

Helander, Bo, *Kreditsäkerhet i lös egendom: sakrättsliga spørsmål*, Norstedt, Diss. Stockholm : Univ., Stockholm, 1984.

Hessler, Henrik, *Allmän sakrätt: om det förmögenhetsrättsliga tredjemansskyddets principer*, Norstedt, Stockholm, 1973.

Håstad, Torgny, *Studier i sakrätt*, Norstedt, Stockholm, 1980.

Håstad, Torgny, *Sakrätt avseende lös egendom*, 6., omarb. uppl., Norstedts juridik, Stockholm, 1996.

Kleineman, Jan, 'Rättsdogmatisk metod', i; Maria Nääv, Maruo Zamboni (red), *Juridisk metodlära*, Studentlitteratur, 2018.

Lindskog, Stefan, 'Om separationsrätt i samband med kommission', *Juridisk tidskrift*, s. 207–232. 1989/90.

Lindskog, Stefan, 'Redovisningsmedel, sakrättslig identitet och några straffrättsliga randanmärkningar', i; Heuman, Lars m.fl. (red.), *Festskrift till Suzanne Wennberg*, Nordstedts Juridik s. 223–253, 2009.

Millqvist, Göran, *Sakrättens grunder: en lärobok i sakrättens grundläggande frågeställningar avseende lös egendom*, Nionde upplagan, Norstedts Juridik, Stockholm, 2021.

Persson, Annina H., *Förbehållsklausuler: en studie om en säkerhetsrätts nuvarande och framtida ställning*, Jure, Diss. Stockholm : Univ., Stockholm, 1998.

Rodhe, Knut, *Handbok i sakrätt*, Norstedt, Stockholm, 1985.

Strömgren, Peter, *Tillhör och accession*, Iustus, Diss. Uppsala : Uppsala universitet, 2012, Uppsala, 2012.

Undén, Östen, *Svensk sakrätt 1 Lös egendom*, 10. uppl., LiberLäromedel, Lund, 1976.

Walin, Gösta, *Separationsrätt*, Norstedt, Stockholm, 1975.

Walin, Gösta, 'Om separationsrätt efter surrogation – en förmögenhetsrättslig studie', i; Svensk Juristtidning (red), *Festskrift tillägnad Hans Excellens Riksmarskalken Juris Doktor Birger Ekeberg den 10 aug 1950*, Svensk Juristtidning, Stockholm, 1950.

Zackariasson, Laila, *Borgenärsskydd och specialitet: om identitet, individuell bestämning och individualisering som förutsättningar för borgenärsskydd vid anspråk som har uppstått och fått sitt innehåll med borgenärens samtycke*, Iustus, Uppsala, 2012.

Zetterström, Stefan, *Sakrättens fyra huvudfall*, Sjätte upplagan, Iustus förlag, Uppsala, 2022.

Offentligt tryck

Propositioner

Prop. 1970:20 A och B, *Kungl. Maj:ts proposition till riksdagen med förslag till jordabalk; given Stockholms slott den 20 mars 1970*.

Prop. 2008/09:88, *Ny kommissionslag*.

Prop. 1944:81, *Med förslag till lag om redovisningsmedel, m.m.*

Statens offentliga utredningar

SOU 1947:38, *Lagberedningens förslag till jordabalk I*.

SOU 1988:63, *Kommission och dylikt – Sakrättsliga frågor vid kommission, återtagandeförbehåll, konsignation, legotillverkning, kommissionärsbolag*.

Övrigt material

Stockholms universitets hemsida, 'Emil Elgebrants forskningsportal'
<https://www.su.se/profiles/prel1822-1.325465?open-collapse-boxes=research-publications> (besökt 2022-05-19).

Rättsfallsförteckning

Hovrätten

SvJT 1946 rf s. 25

RH 1986:63

RH 2015:44

Högsta domstolen

NJA 1908 s. 449

NJA 1918 s. 441

NJA 1923 s. 602

NJA 1932 s. 292

NJA 1934 s. 29

NJA 1934 s. 234

NJA 1935 s. 416

NJA 1941 s. 711 I

NJA 1941 s. 711 II

NJA 1955 s. 1

NJA 1960 s. 9

NJA 1960 s. 221

NJA 1971 s. 288

NJA 1974 s. 660

NJA 1985 s. 205

NJA 1994 s. 506

NJA 1995 s. 162

NJA 2009 s. 79

NJA 2015 s. 961